

ÚJABB MAGYAR-ROMÁN IRODALMI KAPCSOLATOK

A XVIII. század második fele nemcsak azért rendkívül fontos korszak az erdélyi románság életében, mert – a népi önszméléssel párhuzamosan – ezek az évek vetik meg a román nemzeti tudományok alapjait, hanem azért is, mert ezekre az évekre esik az erdélyi román szépirodalom megindulása. Az első próbálkozások elszórtak, félénkek és ma is még alig ismertek, elsősorban azért, mert a modern román irodalomtörténeti szemlélet – Adamescutól Călinescuig – a Kárpáton túli fejlődést állítja vizsgálódásai tengelyébe s az erdélyi kezdeményeket jóformán csak akkor méltatja figyelemre, ha azok beleilleszkednek Órománia irodalmi életébe. Még kevésbé várható román kutatóktól – egyes dicsérendő kivételektől (G. Bogdan-Duică) eltekintve – szakértelem és tárgyilagosság abban az irányban, hogy az erdélyi irodalmi próbálkozásokat a specifikusan erdélyi szellemi légkör keretében tárgyalva megfelelőképpen értékeljék a magyar részről jövő ösztönzéseket és példaadásokat. Önálló erdélyi román irodalomtörténetírás pedig nincs, s így nemcsak a magyar ösztönzések és hatások nincsenek még rendszeresen feltárva, de súlyos gondjaink vannak maguknak a számbaveendő és megvizsgálandó műveknek pusztá kiválasztása körül is.

Ezúttal a XVIII. és XIX. század erdélyi román irodalmának fontosabb magyar kapcsolataira óhajtunk rámutatni, de anyagunkban – éppen a fentebb vázolt nehézségek miatt – mindenekelőtt bizonyos elhatárolásokat kell tennünk. Erdélynek aránylag csekély román szépirodalma – hogy úgy mondjuk – rendkívül aszimmetrikus felépítést mutat. Mint Délkelet-Európa népeinél általában, a vers Erdélyben is sokkal jelentősebb, gazdagabb termést ígér, mint a próza, drámai emlékek pedig csupán egészen szórványosan, elenyészően csekély számban

jelentkeznek. A komolyan számbavehető szépprózának felbukkanása rendkívül késői; az első magyarországi és erdélyi román folyóiratokban (Biblioteca Românească, Foaie pentru minte, inimă și literatură) prózai elbeszélések alig akadnak; a novellát mint műfajt először a »Familia« köre virágoztatja fel, bár itt is a próza még sokkal alacsonyabb színvonalon mozog, mint a verses közlemények. Mindamellet igaza volt I. Breazunak, az erdélyi román irodalom egyik legjobb szakértőjének, amikor prózai antológiáját éppen I. Vulcannak, a »Familia« szerkesztőjének egyik elbeszélésével nyitotta meg.¹ A prózairodalom igazi megteremtője azonban I. Slavici és a »Tribuna« köre, ami viszont már a 80-as évekhez, tehát a század utolsó negyedéhez vezet s nem ad alkalmat hosszabb fejlődéstörténeti kitekintésre. Éppen ezért úgy véljük, a kutatás mai állapotában a leghelyesebben akkor járunk el, ha a prózai műveket csak alkalmilag méltatva figyelemre, elsősorban az erdélyi román verses termékeket vesszük szemügyre s ezeknek magyar kapcsolatait próbáljuk megállapítani. A rendelkezésünkre álló anyag így több, mint száz év szellemi fejlődését tükrözi vissza, ami lehetővé teszi, hogy a költészetben ugyanazon erők küzdelmét ismerjük fel, amelyek az erdélyi intelligencia egész életét áthatották.

Az, amit mondani fogunk, tulajdonképpen az irodalmi anyag megszólaltatása – tanúságtétel végett – ama társadalomtörténeti tények igazolására, amelyeket e kötetben Bíró Sándor foglalt össze. Mint maga az egész erdélyi románság, úgy ennek a románságnak irodalma is eleinte csakis a magyar szellemi életből meríthetett indítékokat, hiszen a Kárpátokon túl a művelődés sokkal alacsonyabb fokú volt és elnyomottabb helyzetben sínylődött. Mihelyt azonban – nem csekély mértékben éppen az erdélyi tanárok nagyarányú kivándorlása következtében – a kulturális viszonyok odakünn megjavultak s a 20-as, 30-as évektől kezdve kisarjadt egyrészt a havaselvi, másrészt a moldvai irodalom (melyeknek összeolvadása csak a század második felében következett be), ezáltal az erdélyi románság, irodalmi téren is, kétféle lehetőség között választhatott. Az első esetben hű maradhatott a magyar fejlődésből merített mintákhoz, végigcsinálhatta a magyar evolúciót a romantikából a népies realizmus felé, a második esetben viszont ahhoz az új, de Erdély szellemétől lényegében véve teljesen idegen irodalom-

¹ Vö. I. Breazu: *Povestitori ardeleni și bănățeni până la unire*. Cluj (Kolozsvár), 1937. VII, 1 kk. Sajnos nem állt módomban használni E. Giurgiuca költői antológiáját (*Transilvania in poezia românească*. Buc. 1943, vö. Rev. Fund. Reg. 1944, jan. 185 kk.)

hoz simulhatott, amely a Kárpátokon túlról áradt feléje. Az egész XIX. századi erdélyi irodalom története tehát nem más, mint lappangó, de annál tartósabb küzdelem a magyar irodalom vonzásának centripetális, s a Kárpátokon túli irodalomnak centrifugális erői között. A magyar hatások értékelését mindig e küzdelem sodrába kell beállítanunk: ez ad a magyar ösztönzéseknek, mint megannyi történelmi dokumentumnak, az esztetikai jelentőséget messze túlszárnyaló értéket.

A román viszonyokkal kevésbé ismerős kutató azt gondolhatná, hogy e két rétegnek, a magyaros és a romániai orientációnak szétválasztása rendkívül nehéz, sokszor szinte megoldhatatlan feladatokat tartogat számunkra. Ha a szépprózáról van szó, nem egyszer valóban így is van: egy-egy régi szentimentális novella¹ annyira az akkori általános európai közízlésnek felel meg, hogy valóban habozhatunk: vajjon egy elfeledett kis magyar elbeszélő Volt-e a minta, avagy a »Curierul Românesc«-nek vagy az »Albina Românească«-nak valamelyik hasonló tárgyú elbeszélése? Ha azonban versekről van szó, kételyeink rendszerint nem okoznak ennyi zavart, mert van kezünkben egy olyan kritérium, amelyet eddig nem vettek ugyan észre, de amely szinte csalahatatlansul biztos útbaigazítást ad. E kritérium: a költemény versformája. Régóta vallom, hogy e versformák átvétele és sugárzása egyik irodalomból a másikba – sokszor egész Európán keresztül – egyáltalában nem külsőleges tény, hanem mély kultúrhatások velejárója és kétségtelen indiciuma. A középkori francia kultúra sugárzóerejét semmi sem dokumentálja jobban, mint a középfraancia versformák elterjedése az összes környező irodalmakban, s a XVIII. századi magyar irodalmi fellendülés németes gyökereit nyomon kísérik német közvetítéssel átvett »nyugateurópai« versformáink. A verstörténeti kritérium tehát nemcsak román, de más vonatkozásban is rendkívül fontos szerepet játszik; a román verstörténet azonban oly kevésbé ismert, hogy elgondolásunkat néhány szóban ki kell fejtenünk.

A román népi verselésben »kezdetben vala« – bizonyára hosszú századok óta – a népdalok általánosan uralkodó alakja: a négyes trocheus, amely mellé – alkalmasint bulgár, kevésbé valószínűen görög hatásra – a román népballadák hatszótagos formája járult. 8 és 6, illetve az utolsó szótagnak szünettel való pótlása révén 7 és 5

¹ Ilyen pl. Theullescu P. *Simon* c. novellája a »Foaie p. minte« (a továbbiakban FM.) egyik évfolyamában (1847, 143) a szerelmében csalódott grófkisasszonyról, aki előbb férfiruhában inasnak áll, majd amikor titkát felfedezik, zárdába vonul. A grófi rang említése mégis inkább magyar vagy német forrásra utal.

szótagú metrum: ennyi a román népdal ősi formakészlete.¹ Erre a primitív formakincsre – amely éles ellentétet képez a magyar népdalkincsnek nagy formagazdagságával – a XVIII. század végétől kezdve kettős kultúrhatás rakódott reá: Erdélyben és az Erdéllyel szomszédos területeken (Partium) a magyar, a Kárpátokon túl pedig az újjörög. költészet formakincsének hatása. A magyar befolyás »nyugateurópai« és latinos metrumokat közvetített a románság felé, az újjörög hatás pedig népies görög és olaszos formákat. Így a román műköltészetnek egy bizonyos ideig kettős formakincse volt: egy magyaros, »nyugateurópai« s egy regátias, »déleurópai«. Erdély műköltészetének a népköltészet egyhangú ritmusán kívül eredetileg tehát vagy a magyar műköltészetnek a XVIII. században és a XIX. század elején kedvelt formál álltak rendelkezésére, különösen a Gyöngyösi által gördülékennyé csiszolt alexandrinus, vagy a magyarországi latin költészet formakincse, különösen a románban hangsúlyos metrummá átalakuló sapphicum. Az újjörög-olasz formák viszont Erdélyben eredetileg éppen oly idegenek voltak, mint az egész Kárpátokon túli befolyás: amint más téren sem volt Erdélyben számbavehető újjörög kultúrhatás, úgy természetesen nem bírhattak itt mélyebb hagyományokkal az újjörög költészetnek olaszos formái sem. Ha viszont – amint látni fogjuk – egyes erdélyi versírók mégis elfordultak a magyar formakincstől és a Kárpátokon túli költői görög-olasz verselését próbálták átplántálni, akkor ez a kísérlet nem egyszerű formai újítás volt, hanem egy szellemi beállítottságnak, a magyarságtól elforduló centrifugális törekvéseknek irodalmi kifejezője. Mindent összevéve tehát magyaros ösztönzéseket elsősorban ott kereshetünk, ahol a forma is magyar eredetre vall, viszont a Kárpátokon túli költészet hatását leghamarább az Erdélybe is átszivárgó görög-olasz formák árulják el.²

¹ Vö. Bartók B.: »Les paroles populaires roumaines ... sont toujours presque exclusivement composées de vers à 8 syllabes. Quelques textes de chant à 6 syllabes exceptés, les Roumains ne possèdent aucun autre vers.« *La musique populaire des Hongrois et des peuples voisins*. AECO. II (1936), 219.

² A román verselés formakincsének kialakulását – a szellemtörténeti háttér felvázolása nélkül – először *Le origine italo-greche della versificazione rumena* (Roma, 1939) c. tanulmányomban vizsgáltam meg. Eredményeimet teljes egészükben elfogadta a román A. Balaci: *Studii Italiene VII* (1940), 212 kk. Vö. még L. Gáldi: *Problèmes de versification dans les pays carpathiques*. Helicon V (1944), 87 kk. Hogy tételünket nem kell »ad absurdum« vinni s hogy elvégre egy magyarbarát vers vagy egy magyar költő utánzása – »regátias« formában is elképzelhető, az magától értetődik. Politika és irodalom efféle, a magyarországi nemzetiségekre különösen jellemző kettéválásról lásd Sziklay L.: *Hviezdoslav*. Egyet. Phil. Közlöny LXII, (1938) 355.

Az erdélyi román műköltészet első termékei szorosan belekapcsolódnak a XVII–XVIII. század sok magyar daloskönyvének hagyományába. Egy magyarból fordított román szerelmi ének (*Kenték Ruményeszk de dr'goszié szkrisz*) Alexics György már egy 1673-ból származó lejegyzésben megtalált (az ú. n. Petrovai kódexben),¹ de ezt az első fecskét mintegy százéves hallgatás követi. 1768-ban viszont már nyomtatásban jelent meg egy kis, 14 verset magában foglaló gyűjtemény, amely később átdolgozott szöveggel Budán kétszer is napvilágot látott.² A magyar hatás itt is nyilvánvaló: a kötetke legjellemzőbb darabja, a »Vén leány dala« (*Hora fetei bătrâne*) magyar daloskönyvekben is előfordul.³ Ugyancsak szerepelnek román szövegek egy 1798-ban írott kolozsvári daloskönyvben, ahol nem egy román ének a mellette levő magyar eredetinek nyilvánvaló fordítása.⁴ E révén a humanista motívumokkal telt magyar énekszerzésnek nem egy jellegzetes fordulata került el a románokhoz,⁵

¹ Lásd *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie* XIII (1912), 278 kk. *Gazeta Transilvaniei* 1911, 202. sz.

² Az eredeti kiadás címe: *Kintets kimpenyesty ku Glazuri Rumunyesti fekutye gye-un Holtyej Kimptyián*. Róla O. Ghibu: *Contribuții la istoria poeziei noastre*. Mem. Sect. Lit. III. 3. 1 kk., – Budai újranyomataival Veress foglalkozott (*Bibliografia română-maghiară* II, 121–2.), de eredményeit a szerző nyelvjárását illetően Ghibu (i. m. 5.) részben helyreigazította. Ghibu szerint a szerző mezőségi volt, ami nyelvészeti érvekkel is támogatható, bár inkább a Mezőség északi részére gondolnánk. A versgyűjtemény nyelvileg és metrikailag legtökéletesebb, de csak román szövegeket tartalmazó kiadását az a címlapnélküli példány képviseli, amely a budapesti. Széchenyi könyvtárban van (P. o. rel. 219. i.). Ezen javított szövegek egyenesen meglepő rímelési ügyességről is tanúskodnak.

³ Vö. Thaly K.: *Régi magyar énekek és elegyes dalok*. Pest, 1864. II, 173.

⁴ E daloskönyv címe: *Világi énekek Mellyek sok meg illetődött szívek szerzeményei közül egybe szedettek 1798 Esztendőben*. Leírását lásd Szabó T. Attila: *Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI–XIX. századi kéziratos énekeskönyvei*. Kolozsvár, 1929. 11, valamint Ghibu: i. m. 13 kk.

⁵ Ilyen pl. az ú. n. »metamorfózisos vers«, amikor a szerelmes ifjú kedveséért különböző alakot hajlandó felvenni. Lásd erről Gáldi L.: *L'influsso dell'umanesimo ungherese sul pensiero rumeno*. *Archivum Europae Centro-Orientalis*, VI (1940), 298, és u. a.: *A magyarországi román költészet a múlt század második felében*. *Magyarságtudomány* II (1942), 272. Egy balázsfalvi halotti búcsúztatóban (XIX. sz. I. fele) a középkor óta közismert *Ubi sunt*-motívumot látjuk viszont: *Unde-i Neron cel tiran? Unde-i Diocetian?* stb., (idézi I. Breazu: *Anuarul Arhivei de Folklor* V, 89). Egy fiatal leány halálára írott siratóversben *a tiranna Atropos*-ról hallunk (i. h. 91). Mindezen népies nyelvű és stílusú, de klasszikus reminiscenciákkal átszőtt halotti verseket a megfelelő magyar termékek – sajnos igen kevésé ismert – műfajával érdemes lenne részletesen összevetni. – Itt je-

bár igaz, hogy az 1798-i daloskönyvben akadnak tipikusan havaselvei dalok is, ami egyrészt az Erdély és Havaselve közti kapcsolatokkal, másrészt az Erdélybe való tömeges bevándorlással magyarázható.

Mindeme versekben, ha nem is tudnók a magyar daloskönyvnek tartalmi hatását forrásszerűleg kimutatni, akkor is találunk egy olyan formai kritériumot, amely a magyar befolyás kérdését eldönti. Maga a román dalok metruma ugyan a közönséges nyolcszótagú trochaikus sor, amely önmagában véve lehetne népköltési eredetű is, azonban az a mód, ahogyan e sorok kisebb egységekké formak, teljesen ellentmond az igazi román népdalok szeszélyes pongyolaságának. A román népdal szakozatlan s rímei párosan vannak elhelyezve; csak ritkán történik meg s akkor is szabálytalan módon, hogy a rímelő sorpárhoz még egy vagy több-azonos rímű sor csatlakozik. A felsorolt daloskönyvekben viszont végig-vonul a jellegzetesen magyar, középkori eredetű »Gruppenreim«: négy-négy sor együtt rímel, éppen úgy, mint a legrégebb olasz költészetben a »tetrastico monorimo«.¹ Ez a négyes rím, a maga szigorú szabályosságával a régi magyar műköltészetnek egyik legjellemzőbb vonása; amint viszont nincsen meg a magyar népköltészetben, éppen úgy alig-alig bukkan fel a román nép ajkán.² A négyesrímű, szakozott nyolcasok divatja tehát egészen bizonyosan magyar hatásra honosult meg a XVIII. századi erdélyi román dalokban, amelyek így – éppen e formai szabályosság révén – kiemelkedtek az igazi népdalok kötetlenségéből. A tökéletes alaki párhuzamot egyetlen idézet eléggé érzékelteti:

Ifjúság, mint sólyommadár	<i>Năre nicî un vóinic fire,</i>
Akkor víg, ha szabadon jár,	<i>Săşă facă mie mire,</i>
De jaj nékem szegénynek már,	<i>Iaşiu da cămăşă subţire,</i>
Vigasztalást szívem nem vár.	<i>Ca tot ómul săse mire.³</i>

gyezzük meg, hogy a nyugati latin költészet magyar közvetítéssel átkerült egyes motívumai erdélyi kolindákban is felbukkannak (vö. Eckhardt S.: *Az utolsó magyar virágének*. Minerva X [1930], 33 kk.), tehát bizonyára jóval régebbiek, mint az eddig tárgyalt egyezések,

¹ E régi, XIII. sz. előtti olasz formáról vö. P. Leonetti: *Storia della tecnica del verso italiano*. Napoli, 1934. II, I, 50 kk. – A magyar négyesrím gyakoriságáról, de nem népi jellegéről Négyesy L.: *Magyar verstan*. Budapest, 1886. 140.

² Néhány példára nézve vö. Iarnic-Bârseanu: *Doine şi strigături din Ardeal*. Brassó, 1895. 98, 345, 347, 373. Mindezen esetekben azonban a négyesrím alkalmazása ötletszerű és távolról sem következetes, mint a magyarban!

³ A magyar szöveget lásd Versényi Gy.: *Sziveket újító bokréta* (XVIII. sz.-i daloskönyv). Budapest, 1914. 26. – A román szöveg az 1768-i daloskönyv kivonatos cirillbetűs kiadása nyomán (vö. az előbbi lap 2. jegyzetével).

Amint a román szöveg mutatja, az ismeretlen dalszerző a rímelés ötletességében sem maradt el a magyar minta mögött.

Ezen versgyűjtemények korában az erdélyi román műköltés még egyébként alig létezik; ha nem szentelünk különösebb figyelmet a »Szilvási kolostor siralmának« (Plângerea mănăstirei Prislopului), amelyet kezdetleges formája miatt alig lehet a magyarországi »siralmas krónikákkal« közelebbi kapcsolatba hozni,¹ egyetlen termékként a legrégibb erdélyi román iskoladrámáról kell néhány szót szólnunk. Ismeretes, hogy Balázsfalván már 1755-ben megalakult a diákok színjátszó társulata, a »comoedia ambulatoria alumnorum«, amely már megalakulása évében Erdély több helységében előadásokat rendezett. Valószínűleg e társulat számára készült a kéziratban fennmaradt »Occisio Gregorii Vodae« című darab, ez a commedia dell'arte-szerű tarka farsangi játék.² A főcselekmény tárgya komoly, sőt tragikus: Ghica Gergely moldvai fejedelemről szól, akit a törökök 1777-ben kétszínű politikája miatt álnok csellel megölettek.³ A darab kevéssel később, valószínűleg 1778-ban keletkezett, tehát feltétlenül újságközlő rendeltetése volt, mint annyi iskoladrámának a XVIII. században.⁴ A tragikus főcselekmény azonban három részre van tagolva s az egyes részek közé komikus intermediumokat szőtt az ismeretlen szerző. Némelyik közjáték a román népi életet tükrözi (pl. az, amely a falusi leánykérést mutatja be),⁶ olykor pedig egy-egy román pásztor lép színre. A legterjedelmesebb intermedium hőse Bacchus, aki – a magyarországi pálosok darabjainak hagyománya szerint – a farsang gyors elmúltán bankódik s végül megöli magát.⁶ Az újságközlő-jelleg, a tragikum és a komikum

¹ Legújabban kiadta I. Lupaș: *Cronicari și istorici români din Transilvania*. Craiova, é. n. I, 58 kk.

² Kéziratát, amely a nagyváradi gör. kat. püspöki könyvtárban van, először 1933-ban tanulmányoztam (Debreceni Szemle, májusi szám), majd 1937-ben – eredményeim alapján – ismét foglalkozott vele Al. Ciorănescu: *Occisio Gregorii Vodae*. Rev. Fund. Regale IV, 423 kk.

³ E tárgyat később is több román drámaíró dolgozta fel, köztük Al. Depărățeanu, tehát a tárgyválasztás kétségtől helyes volt. Vö. Al. Ciorănescu monografiáját Depărățeanuról (Acad. Rom. Mem. Sect. Lit. III. 3, 305.).

⁴ Vö. Debreceni Szemle 1933, 206.

⁵ Lakodalmi jelenetet Sulzer is költ (*Geschichte des transalpinischen Daciens*. III, 20 kk.), s román lakodalmi dalokkal tisztelték meg Hochmeister Márton nagyszebeni nyomdászt is, akinek több román vonatkozású kiadványa jelent meg (Veress: i. m. II, 43).

⁶ Hasonló magyardarabokról: Prónai A.–Császár E.: *Irodalomtört.* Közl. XXV, 119–120.

keverése, valamint a Bacchus-jelenet tehát mind magyarországi iskolai szokásokból ered.

Ugyanezen forrásból eredeztethetjük a darab soknyelvűségét is: a megölt vajda felesége magyarul kesereg s a közjátékokban cigányul és törökül is beszélnek: valóságos »turquerie« perreg le szemünk előtt. Az is magyar hagyomány, hogy egy-egy éneket először latin, azután magyar nyelven adnak elő.¹ Daloskönyveink nyelvi tarkasága hatolt be ezzel az erdélyi román iskolai színpadra, amely a magyar kultúra jótékony hatása folytán több mint félszázaddal megelőzte a havaselvi színi kultúra első próbálkozásait s nem is múlhatott el nyomtalanul: 1826-ban is játszottak Balázsfalván allegórikus pásztorjelenetet.

Mindezen verses művek szerzői azonban homályban lappanganak. Az első ismert és gazdagabb munkásságú versíró *Barac János* (1776–1848), akinek működése a román költészetet megindító magyar ösztönzéseknek valóságos szintézise.²

Barac működésének jelentősége kétségkívül abban áll, hogy megpróbálta népét rászoktatni az olvasás szeretetére, még pedig nem a kor szentimentális és romantikus irodalmának salakjával vagy a románok között régebben is elterjedt babonás népkönyvekkel, hanem magas színvonalú, de mégis közérthető olvasmánnyal. Barac valóságos »világirodalmi ponyvát« tett népe számára hozzáférhetővé. Mivel egyrésztől Nagyenyeden tanult – s diákkorában magyar verseket is faragott, – másrésztől pedig előbb Szeben környékén, majd Brassóban élt, természetes, hogy forrásai részint magyar, részint német nyelvűek. Barac sok-sok átdolgozása, kivonatos átültetése vagy a kor divatos iskolai műszavával, »enucleatioja« közül elég, ha megemlítjük Mészáros Ignác »Kártigám«-jának verses átdolgozását, Fazekas Mihály »Ludas Matyi«-jának román környezetben lokalizált átültetését, Dugonics András »Ulisses«-ének s Nagy Ferenc Josephus Flaviuson alapuló »Pártos Jeruzsálem«-jének fordítását, hogy Bonyhádi Percell Imre drámává átdolgozott »Atala«-járól s az ismeretlen szerzőjű »Mátrai vadászat«-ról s tucatnyi más műről ne is szóljunk. Ha mindehhez hozzávesszük a németből készült átdolgozásokat (Till Eulenspiegel, stb.), valamint Ovidius, Hamlet, stb. első román fordítását, akkor világos előttünk, hogy Baracot igen fontos hely illeti meg a román nép európaiasodásának későn kezdődő, bonyolult történetében.

¹ Idézve AECO. VI, 301.

² Baracról a legkiválóbb monográfiát G. Bogdan-Duică írta (*Ioan Barac*. Buc, 1933). Az egész régebbi bibliográfia ott megtalálható.

Barac főműve azonban legelső nyomtatásban megjelent munkája a legszebb magyar széphistóriának, Árgirus történetének román átdolgozása (*Istoria lui Arghir*. Nagyszeben, 1801).¹ Egy humanista motívumokkal átszínezett régi olasz népkönyv meséje ömlött itt át, magyar közvetítéssel, a román köztudatba, de úgy, hogy Gyergyai Albert XVI. századi búbajos története egyszerre minden átmenet nélkül román olvasóközönséget teremtett, még pedig nemcsak Erdélyben, hanem a Kárpátokon túl is. Barițiu György szerint sok román csak azért tanult meg olvasni, hogy Barac Árgirusát élvezhesse. Egész sereg havaseli és moldvai írónak, Heliadenak, Negruzzinak, Filimonnak Árgirus volt legelső román szépirodalmi olvasmánya: egy egész író-nemzedék fiatalkori fantáziáját termékenyítette meg a kedvesét kereső boldogtalan vitéz története, vagyis ugyanaz a mese, amelyből ekkortájt Magyarországon is kisarjadt a legköltőibb magyar mesedráma: Vörösmarty »Csongor és Tündéje« (1830).

S ne gondoljuk, hogy Barac páratlan sikerét annak az allegórikus értelmezésnek köszönhette, amelyet verses átdolgozása elé írt s amely szerint Tündér Ilona Dáciát, Árgirus pedig Trajánust jelképezné . . . Ezt a humanista allegorizálást ugyanis – amelyről már Hașdeu helyesen állapította meg, hogy magyar forrásból származik² – Barac magába a mesébe egyáltalában nem vitte bele, hanem c helyett inkább arra törekedett, hogy az eseményeket a román népelet színeivel ruházza fel s mindenképp közel kerüljön az igazi népmesék naiv varázsához.³ Árgirus históriája tehát – ha románosított köntösben is – de igaz költőisége által hatott, ez kötötte le az »érzékeny lelkeket« olyannyira, hogy a román

¹ Árgirus históriájának XVIII. századi nagy népszerűségéről ld. Kulcsár A.: *Olvasóközönségünk 1800 táján*. Budapest, 1943. 9, 35–6. Árgirus román átdolgozásáról vö. Gáldi L.: *Árgirus históriája a román irodalomban*. Egyet. Phil. Közlöny LXIII (1939), 153 kk. Ludas Matyiról ld. u. a.: „*Ludas Matyi*” román átdolgozása. Irodalomtörténet XXXII (1943), 101 kk., valamint u. az: *Régi román vígепozsok társadalomtörténeti jelentősége*. Láthatár XII (1944), 15–16.

² Hașdeu véleményét ld. Etym. Magnum Romaniae, 1603 (»Ciudata ideă de a vedea în acest romanț o alusiune la cucerirea Daciei de către Traian nu este românească, ci aparține Ungurilor«). A forrás Benkő József *Transsylvania*-jának közvetítésével egy XVII. sz.-i magyar humanista allegória (vö. Gulyás J.: *Benkő József becsülete*. Irodalomtörténeti Közl. 19.13, 451 kk.).

³ A mese román köntösbe való öltöztetése oly jól sikerült, hogy később egy-egy mythomániás folklorista, mint Marienescu Atanáz, Árgirus mondáját a »dáciai románság« legrégebb, egyenesen a római korból származó népmondájának vallotta s ezzel az erdélyi román közvéleményben zajos sikereket ért el (Szabó I. például lelkesen üdvözölte Marienescut, hogy felfedezte »tradițiunea noastră cea mai Veche in Dacia«. FM. 1859, 238).

ponyván Barac műve mindmáig forgalomban maradt, akárcsak Gyergyai Albert magyar feldolgozása három-négy évszázadon keresztül...

Ha már most Barac műveit a fentebb említett verstani kritérium szempontjából nézzük, azt találjuk, hogy az ebben az esetben is tökéletes igazolást nyer. Barac a nép költője akart lenni s ezért legtöbbször azt a könnyed trochaikus nyolcast alkalmazta, amely – mint láttuk – a román népköltészetnek egyetlen alapformája.¹ Emellett azonban Barac gyakorta alkalmazta a magyaros tizenkettest (pl. Dugonics nyomán készült Odysseia-fordításában) s nem egyszer megtaláljuk nála azt a hatsoros, aabcbb rímelhelyezésű strófatípust is,² amely – valószínűleg magyar közvetítéssel – a latin himnusz-költészetből származik (Stabat Mater). A szellemi és a formai orientáció egybeesése tehát Barac esetében egészen kétségtelen.

Barac az erdélyi román irodalmi érdeklődést nagy mértékben megtermékenyítette és felserkentette a költők alkotókedvét. Mások is megpróbálkoztak antik klasszikusoknak népies hangú átdolgozásával: a belényesi Mécs Demeter Ovidius-fordítása s a marosvásárhelyi Aaron Vazul Aeneis-átdolgozása annyira Barac Árgirusához hasonló népies hangon és népies formában pereg, hogy lehetetlen rajtuk a szorgalmas brassói versíró hatását észre nem vennünk.³ Mindeme latinból készült fordításoknak fejlődéstörténeti értéke abban áll, hogy ezek tanúsága szerint a románoknak az antik irodalom iránti érdeklődése is csak itt, a sokszázados magyarországi latin kultúra árnyékában kezdett csírázni, még pedig egy oly korban, amikor a Kárpátokon túli bojár.

¹ Esetleg felvethetnék azt a gondolatot, vajjon ismert-e Barac trochaikus nyolcasokban írt havaselvi verses krónikákat, amelyek epikájához mintát szolgáltathattak volna (e krónikák formájának olasz eredetéről vö. E. Turdeanu: *Contribuțiuni la studiul cronicilor rimate*. Cercetări Literare, 1936 és kny.). Egyelőre azonban e feltevést semmi komoly érv sem támogatja. Esetleg figyelembe vehető ellenben olyan XVIII. századi erdélyi román »históriás énekek« hatása amelyeknek egyetlen formája ugyancsak a párrímes, négyes trocheus. Vö. D. Prodan: *Versuri contemporane despre răscoala lui Horea*. Anuarul Arhivei de Folklor VI (1942), 2 kk.

² Pl. *Maria și Isus* c. költeményében (idézi G. Bogdan-Duică: i. m. 163–4).

³ Mindkét mű kézírata a nagyváradi gör. kat. püspökség könyvtárában van. Vö. I. Radu: *Manuscriptele episcopiei unite din Oradea-Mare*, 277, 281. sz. Mécsről ld. Márki S.: *Bihari román írók*. Nagyvárad, 1880. 97 kk. és Gáldi L.: *Magyarságtudomány* 1942, 279. V. Aaron kézíratos Aeneisét javításokkal kiadta T. Roșiu a Transilvania 1878. évi kötetében (1–12. sz.). Ide tartozik még P. Furdui versezete a kotroncai fürdő dicséretéről (1818), vö. Gaster: *Crest Rom.* II, 222 kk. Ennek műfaji mintája a XVIII–XIX. sz. fordulóján oly divatos »költői fürdőlevél« (vö. Gvadányi: *Pöstyéni fürödés.*)

költők ízlése alig emelkedett magasabbra Christopoulos és társai híg anakreontizmusánál...

Természetesen Barac átdolgozása igen népszerűvé tette a románok előtt Árgirus alakját is. Ennek a hírnévnek köszönhető, hogy kevéssel utóbb egy másik erdélyi költő, *Budai-Deleanu* János (1760–1820 kör.) komikus eposzába, a blumaueri ihletésű »Tiganiada«-ba epizódként beleszötte Árgirus historiájának egyik jelenetét, még pedig azt, amikor a hős kétségbeesésében öngyilkosságot készül elkövetni, amit azonban egy jótékony szellem megakadályoz. Budai-Deleanu praeromantikus ízlésére vall, hogy e jelenetet – elsősorban a magyar eredetire támaszkodva – igen szépen alakította ki: ama mozzanatban, amikor a bolyongó hős halála előtt a természetre, a sziklákra, a fákra s a szélre bízta, hogy őrizték meg balsorsának emlékét, a magányos erdélyi román költő már egy olyan lelki beállítottságot örökített meg, amely sajátos véletlen folytán több mint egy évtizeddel megelőzi Lamartinenak hasonló hangulatú versét (*Le lac*).¹ Árgirusból tehát a praeromantikus életérzés sóvárgó hőse lett, de román irodalmi »utóélete« még ezzel sem ért véget: 1869 körül Eminescu, a legnagyobb román költő, ebből a magyar meséből akarta megalkotni a románságnak hiányzó naív eposzát...

Ezzel azonban nem állt meg meg Barac, ezen csekély tehetségű, de rendkívül szorgalmas »seneur d'idées« szerepe a román irodalmi fejlődésben. Már említettük, hogy átdolgozta Fazekas »Ludas Matyi« c. vidám eposzát, amelynek demokratikus célzatú meséje francia forrás felé mutat. Törekvése ez irányban sem volt egészen elszigetelt: egy erdélyi magyar színész, Koncz József 1815 körül Csokonai Vitéz Mihálynak, a magyar szentimentalizmus és rokokó legnagyobb költőjének »Békaegérharcát« ültette át románra,² talán nem is sejtve, hogy így – magyar közvetítéssel – az osztrák és a román irodalom között vert hidat (Csokonai mintája u.i. Blumauer volt). E Blumauer–Csokonai-féle versforma,

¹ Budai-Deleanu Árgirus-epizódjáról ld. Egyet. Phil. Közlöny LXIII, 162 kk. és Gáldi L.: *Contribuție la cunoașterea romantismului românesc*. Convorbiri Literare LXXII (1939), 1866 kk. Lehat, hogy Budai-Deleanu szemléletének román népköltési előzményei vannak: gondolhatnánk pl. a »Versul străinătății« (Ének az idegenből) címen ismert költeménytípusra s különösen annak egyik gondolatrítmusos motívumára: *Jelui m'aș munților... Jelui m'aș florilor... Jelui m'aș văilor*, stb. (Szeretnék siránkozni a hegyeknek, a virágoknak, a völgyeknek, stb.). XIX. sz. eleji lejegyzésből idézi I. Breazu: *Anuarul Arhivei de Folklor*, V, 106–7, utalva újabb népköltési gyűjtésekre.

² Koncz József átköltése az Ungaria IV. k.-ében jelent meg. Ld. róla Siegescu J. tanulmányát: Egyet. Phil. Közl. 1905, 365 kk.

a hét, trochaikus nyolcasból álló szak (ababcc rímelhelyezéssel) egyébként szintén nem múlt el nyomtalanul: egy aradkörnyéki verselő, *Bota Mózes* (1789–1873) e formában s teljesen a »Békaegérrharc« modorában dolgozta fel a 20-as években a hörcsögök és házinyulak háborúságait...¹

A szinte teljesen elfeledett Bota, aki verseit Rétháti Kövér János temesmegyei főszolgabírónak, »a román nemzeti csínosodás igaz patrónusának«² ajánlotta, azonban nemcsak utánozta Csokonait, de verseiből hármat románra le is fordított. Baracnál épp csak hogy felbukkan – más vonatkozásban – Lilla, Csokonai híres szerelmesének neve,³ itt azonban már három Lilla-dal csendül fel románul: *Az esküvés, Megkövetés és Búcsúvétel*. Gyöngék, döcögős ritmusúak még ezek a fordítások, de mégis érdemes őket kiásnunk, mert az újabb magyar lírának első román visszhangjai. S érdekes megfigyelnünk, hogy a népi talajból kisarjadó román irodalmi ízlés éppen a népies magyar írók: Dugonics, Fazekas, Csokonai felé vonzódott. Másrésről azonban e XIX. század eleji Csokonai-versek, illetve fordításaik megint kidomborítják a román szellem kettős arcát: míg a Kárpátokon túl a finom, udvarló versek s általában a gyöngédebb érzelmek kifejezései újjörög minta nyomán honosodtak meg, addig itt, a Kárpátokon innen, a magyar rokokó példaadása érvényesült. Bármily szegényes is tehát e kor román irodalma, szinte minden emlék más-más irányt jelez: a lassan kibontakozó irodalmi érdeklődésnek egy-egy új mozzanatát villantja meg.

A XIX. század első évtizedeinek fejlődéséről szólva nem szabad azonban megfeledkeznünk egy másik sajátos műfajról sem: az *alkalmi versekről*. Ezt a műfajt, amely természetesen számos kisebb-nagyobb ágra tagozódik, mindeddig nemigen vették szemügyre,⁴ egyrészt az anyag szétszórtsága miatt, másrészt az alkalmi poémáknak bizony

¹ Moisy Bota: *Versuri indemna'tóre ca'tre deprindere tinerimeî romaneschî intru invatzeturi*. Buda, 1829. 21 kk.

² »Ca unuî adeva'rat Patron iubitoriü de infrumsetzare fericiriî Genuluî Roman«. Kövér János, aki Bota tankönyveit is melegen támogatta, később kir. hétszemélynök lett. Érdekes kortörténeti dokumentum »a honi nyelv miképen lett előmenetelének foganatjárók szóló »relatio«-ja (Délmagyarországi Lapok 1887, 116–7. sz. Vö. Szinnyi: i. m. VII, 154).

³ Idézi G. Bogdan-Duică: i. m. 162.

⁴ Figyelemre méltó kezdeményt jelent e téren két nemrégén megjelent doktora értekezés: Nagy Elemér: *Faludi Ferenc Omniáriumának latin költeményei és jegyzetei*. Ipolyság, 1943; Dániel Edit: *Révai Miklós latinnyelvű költészete*. Budapest, 1943.

csekély esztétikai értéke következtében, amely – ha a kérdést kizárólag a művészi tökéletesség szempontjából tekintjük – alig-alig kárpótol a szövegek összekeresésének sok vesződségéért. Ha azonban – s véleményünk szerint az erdélyi román irodalom vizsgálatában ez az egyedül helyes álláspont – minden szerény próbálkozást mint kortünetet, a kor szellemére jellemző jelenséget fogunk fel, akkor munkánk egyszerre más beállítást nyer s eredményeink a magyar-román művelődési kapcsolatok általános szellemtörténeti fejlődésében elfoglalhatják az őket megillető helyet.¹

Valaki szemünkre vethetné azonban, hogy az alkalmi versekben nehéz magyarországi specifikumot látni, hiszen a kor nevezetes személyeihez intézett kisebb-nagyobb költeményeket a Kárpáton túl is bőven találunk. Ezt az ellenvetést igen könnyű elhárítani: olyan alkalmi verseket, aminőket Erdély s főleg a Partium termett, csakis itt, ezek között a történelmi feltételek között képzelhetünk el, ilyen termékek csakis a magyar-román művelődési érintkezések határfelületén születhettek. Speciális erdélyi vonást látunk mindenekelőtt abban a körülményben, hogy ezen alkalmi versek (felköszöntők, stb.) távolról sem kizárólagosan román nyelvűek, hanem többnyire latin s csak ritkábban magyar vagy román szövegűek. Még olyan disztichonok is akadnak, ahol a sorok első része román, a második fele latin nyelvű.² Erdély ezen három irodalmi nyelve e szerény s félig elfeledett műfaj keretében olyan egységbe olvadt össze, aminő egységet csakis a Magyarország nemzetiségeit ekkor még szilárdan összetartó »Hungarus«-tudat, a magyar államhoz s a magyar szellemiséghez való ragaszkodás tudata hozhatott létre. Ezenkívül ugyancsak a magyarországi szellemi légkör hatására vall az a körülmény, hogy ezek az alkalmi versek sokszor klasszicizáló metrumokban, főleg sapphikumokban szólalnak meg. A formai kritérium tehát ismét – s mint látni fogjuk, nem utójára – egy mélyebb belső orientáció pontos kifejezője.

Ha eltekintünk Halici Mihálynak más összefüggésben már említett, de teljesen társtalan kísérletétől (ld. 387 l.), akkor azt mondhatjuk, hogy a legelső román alkalmi versek semmiesetre sem régebbiek a XVIII. század végénél. Ezen távolról sem szabad csodálkoznunk.

¹ Arra a körülményre, hogy éppen a román irodalom esetében a jelesebb írók megértése lehetetlen az irodalmi környezetet jelentő tized- és huszadrangú írók ismerete nélkül, legújabbán – igen helyes érveléssel – G. C. Nicolescu mutatott rá: *Personalitățile și curentele în istoria literară*. Făt-Frumos 1942, 73 kk.

² A. Györfy: *Ad Sabbam e Nobilibus Tököly*. Buda, 1839.

Ezen műfaj csak akkor honosodhatott meg a románok között, amikor az únió közelebb hozta őket a magyarországi latin kultúrához, s a magyar tanintézetek, valamint a mintájukra keletkezett román iskolák ezt a kultúrát több nemzedéken keresztül lassan-lassan legalább egy vékony felső réteg lelki szükségletévé tették. Ez a felszívódás, a rendkívül alacsony színvonalú előzmények miatt, sok időt vett igénybe, s éppen irodalmi vonatkozásban nehéz annak egyes fázisait nyomon követni. Mindenesetre számolnunk kell ezen a téren is a kolozsvári jezsuiták ösztönzéseivel: már 1733-ban Kőszeghi János jezsuita »Epistolae heroum« című művének akad román előfizetője is,¹ s néhány év múlva Jánosi Miklósnak – aki egyébként jeles hitszónok volt – »Silvae seu varia elegiarum artificia« című művére ismét több román fizet elő.² 1746-ban már egy román származású jezsuitának, Dobra Lászlónak tanítványai, akik között románok is lehettek, »Oliva pacis« címen egy alkalmi versgyűjteményt nyújtanak át, s ezzel kétségtelenül adva van a magyar környezetben tanuló románok latin verselgetésének természetes kiindulópontja.

Persze volt azonban a mintaadásnak egy másik ága is: ezt magyar és más nemzetiségű humanistáknak román vonatkozású alkalmi versezeteiben kell keresnünk. Ilyen volt például 1767-ben Tannoli Silvionak, a II. román határőrezred kapitányának latinnyelvű »Poemation«-ja, amelynek kissé keresett, de finom klasszicitását Metastasio és Lázár János gróf erdélyi kormányzó elnök – akit latin verseiért nem csekély túlzással kora Vergiliusának neveztek – méltán dicsérték.³ E versezetben, amelyet egy Hadik Andráshoz, az erdélyi triász egyik

¹ »Georgius Timandi Vallachus Sukiensis«. Veress: i. m. I, 183.

² »Alexander Aron Valachus Transilvanus Bistrensis; Petrus Tohati Valachus Transilvanus Tohatiensis«. Veress: i. m. I, 193–4.

³ A költemény teljes címe *Poemation de Secunda Legione Valachica sub Carolo Barone Enzenbergio. Cibinii Transylvaniae. Excudebat Samuel Sárdi Anno MDCCLXVIII.* Újabb kiadása, bő magyarázatokkal 1830-ban jelent meg Nagyváradon, tehát éppen a latinos erdélyi román költészet központjában. Metastasióról Sárdi Sámuel emlékezik meg előszavában: »Ut adeo plura vel in Testimonium veri Encomii, aut peculiare Monumentum buc adferre supervacaneum foret: posteaquam aliorum solummodo de hoc Opusculo factas sententias Laudis et totidem fere Laureas ab Eruditioribus, nominanter vero Celeberrimo Abbate Metastasio Italo, et Eruditissimo Comite Joanne Lázár Transylvano, praelaudato Auctori jure merito delatas hoc loco tantisper memorasse placuerat«. Lázár Jánosról vö. Szinnyei: i. m. VII, 908–912, összes versei (*Opera poetica*) 1765-ben Kolozsvárt jelentek meg. Lázár-ról, mint a »kor Vergiliusá«-ról: Széchy K.: Irodalomtört. Közl. 1802, 435.

patrónusához intézett, kisebb költemény zárt le, a románok nemzeti büszkesége nem egy serkentő motívumot találhatott.¹ Ezenkívül számos magyar humanista, Baróti Szabó Dávid, Pray György, Virág Benedek, stb. mind írtak oly költeményeket, amelyeknek több-kevesebb román vonatkozása volt.²

Ilyen előzmények után a humanista ihletésű román költészetnek első, félénk próbálkozása az a néhány, Mária Terézia haláláról szóló vers, amelyet Sulzer adott ki: találunk itt egyrészt párbeszédés pásztori verzetet (hasonlót ahhoz, aminővel 1805-ben Şincai üdvözölte József nádort) s egy érdekes ódát is, amelynek szerzője Molnár János, az első orvosi oklevelet szerzett román s egyben a kolozsvári főiskola első szemész-professzora. E Sulzer által kiadott szövegeket³ azonban húsz éven át ismét csend követi, amelyet végre – 1804-ben – Şincai önéletrajzi elégiája tör meg.⁴ Ez azonban már jellegzetes módon Nagyváradon jelenik meg, vagyis abban a városban, ahol Şincai magyar barátai, Perecsényi Nagy László és Tertina Mihály révén legközelebb jut a magyar költői humanizmus ihletéséhez. Ugyancsak itt, a magyarbarát románoknak ebben a fontos központjában lesz csakhamar püspök Vulcan Sámuel, akinek kinevezését a háromnyelvű

¹ Ilyen volt például a latin kontinuitás elismerése e sorokban:

Has igitur prisca geniti de stirpe Quiritum
Romulidae terras habitant. Hau, quanta Nepotum
Disparitas! quam vilescit venerabile nomen!

Szorosan e »Romulidae«-képhez csatlakozik a Hadik András tábornokhoz intézett vers befejezése:

Oh Tu! qui toto jam num coleberrimus orbe,
Vix, Tua quo major Gloria crescat, habes:
Ne mentem contemne bonam; Non Castra sequemur
Si Tua, jam Nobis Romulus alter eris.

² Baróti Szabó Dávid ódája (*A magyar lovassághoz*, é. és h. n. [1789]) az 1788–89-i osztrák-török háború magyar résztvevőihöz s a moldvai harcokhoz fűződik; ugyanerről szól Pray Györgynek *Taurinum auspiciis Iosephi II. Aug. recuperatum* (Pest, 1789) c. költeménye. Más művekről l. még Veress: i. m. II, 63, 83, 91.

³ Fr. J. Sulzer: *Geschichte des transalpinischen Daciens*. III. Wien, 1782. 16 kk. Molnár verse már előbb megjelent külön Nagyszebenben, a már említett Hochmeister Márton nyomdájában. Şincai latinbetűs üdvözlő versét Bitay Á. adta ki újra (Dacoromania III, 784–6.); eredetileg az *Onomasticon... Archiducis... Palatini Iosephi* [Pest, 1805] c. polyglott kiadványban jelent meg, amelyben Magyarország minden nemzetiségi nyelve képviselve volt.

⁴ Vö. fentebb, 409 l.

versek egész serege kíséri.¹ »Mutatis mutandis«: Nagyvárad hajdani humanista püspökeinek, Andrea Solarinak és Vitéz Jánosnak ízlésére emlékeztet az a bőven áradó alkalmi költőiség, ami ezentúl a püspök életének kisebb-nagyobb eseményeit éveken át kíséri.² De nemcsak a püspök részesül ebben a megtiszteltetésben, hanem egy-egy nevesebb kanonok is, mint a Lexicon Budense előmunkálataiban tevékeny részt vállaló Corneli János.³ E gazdag román vonatkozású nagyvárad alkalmi költészet⁴ törés nélkül érkezik el a 30-as évekhez; a leg-sűrűbben szereplő ódaszerző Novák Mózes, aki – latin verseivel körülbelül egyidőben – románnyelvű sapphói sorokban köszönti Lemény Jánost, az erdélyi unitusok legmagyarbarátabb püspökét.⁵ 1840 után Erdélyi Vazul gör. kath. püspök lesz a nagyvárad alkalmi költészetnek éppen olyan központi alakja, mint aminő korábban Vulcan Sámuel volt: éveken át latinul, magyarul és románul ünneplik.⁶ A románnyelvűség az 50-es években, a nagyvárad alkalmi költészet alkonyán sem lesz egyeduralkodóvá; ekkor íródnak az Alexi János, volt nagyvárad kanonokhoz, a

¹ A legelső Şincai román verse, amelyet magyarra Marzsina Pap István, latinra Farkas Konstantin fordított le. Mindhárom költemény az *Adplausus* (Buda, 1806) c. kiadványban jelent meg. Ezt követi a *Versuri veselitore* (Nagy-szeben, 1807), Aaron Vazul tollából, majd a *Salutatio* (Nagyvárad, 1807), az *öröm-ének* (u. o.), Eöszy József latin ódája (u. o.), Kováts Demeter *Carmen Illustrissimum*-ja, (u. o.) stb.

² Ilyen Schweiger Antal névnapi ódája (Nagyvárad, 1809), Gross Frigyes *Candida vota* c. újról üdvözlő verse (u. o., 1816), Névák Mózes latinnyelvű ódája (u. o., 1827), Joannovics Péter *Ode gratulatoria*-ja. (u. o., 1828), stb. Amint látjuk, a szerzők többnyire nem is románok, hanem magyarok, németek, szerbek, akiknek műveit a közös latin nyelv ötvözi egységbe. Latin ódák román szerzői viszont Popescu C. és Hosszú D. (Veress II, 237, 257).

³ Emlékét Kovács Demeter örökítette meg *Öröm versek* (Nagyvárad, 1808) c. költeményében.

⁴ Vö. még Veress: XX. i. m. II, 265, 284, 288, 297, 309.

⁵ *Tresvire muselor romane...* Nagyvárad, 1833. Leményhez magyar nyelvű ódát intézett (*Öröm oszlop*. Nagyvárad, 1833) Papp Gergely, valamint Sz. Bálint László (*Örvendező versek*. Kolozsvár, 1833).

⁶ A legelső üdvözlő verset (*Hálaoltár*. Nagyvárad, 1842) Paskutz (Păscuţiu) Károly magyarul intézte Erdélyihez. Nemes Nagy Tekla viszont »örvendező versét« (*Versuri veselitore*. Buda, 1842) már románul szerezte, utána azonban G. Philimon *Ecloga*-ja. (Nagyvárad, 1843) és I. Balku üdvözlő verse (u. o.) már románnyelvű.

későbbi szamosújvári püspökhöz s a Papp-Szilágyi Józsefhez, Erdélyi utódjához intézett üdvözlő versek.¹

Az elmondottakból világos, hogy a román ódaköltészetnek fókusza a magyar irodalmi hatásokkal annyira átítatott Nagyvárad volt. Erdélyből csak Papp Vazul² és a marosvásárhelyi – tehát szintén színmagyar környezetben élő – Aaron Vazul (Vulcan Sámuel egyik felköszöntője) szegődött a nagyváradi irány követőjévé: az utóbbi latin és románnyelvű alkalmi verseit a budai Egyetemi Nyomdánál készült kiadni.³ Sokkal jelentősebb volt a nagyváradi példa terjedése a Partium déli szöglete, Arad és Temesvár felé. Erdélyben és a Bánságban azután ez a román ódaköltészet két irányban is kiterjeszkedett: egyrészt magával sodort néhány ortodox versszerzőt is – idáig Nagyváradon és környékén csupa unitus írórt találtunk – másrészt kezdett elvilágiasodni is, amennyiben a megénekelt személyiségek immár nemcsak egyházi, de világi férfiak is lehettek.⁴ Az ismertebb bánsági versszerzők közül Lupulov Péter és a már említett Bota Mózes nevét kell kiemelnünk, valamint C. Diaconovici-Loga aradi tanárét, aki

¹ *Cumuna din flori... preluminatului domnu Joanne Alexi.* Nagyvárad (az eredeti példányon »Urbe Mare«!), 1856; G. Crețiu: *Salutatio...* Nagyvárad (az eredetiben a hagyományos »M. Varadini«), 1856; *Cumuna de urari...* Nagyvárad, 1863.

² Papp Vazul ódáit és elégiáit, több facsimilével ld. Anuarul Instit. de Istorie Naf. V, 91 kk. Papp verseit Bánffy Györgyhöz, Erdély rendjeihez (*Elegia ad Inclytos Status et Ordines.* Kolozsvár, 1810), I. Ferenchez (Bécs, 1814), Lemény püspökhöz (*Memoria inaugurationis.* Kolozsvár, 1833), stb. intézte. Latinnyelvű disszertációjáról ld. a fentebb, mondottakat. Cipariunak humanisztikus színezetű, sajnos kiadatlan alkalmi verseiről ld. D. Fărcașiu: *Tribuna Ardealului* 1943 szept. 26.

³ Aaron Vazulnak a budai Egyetemi Nyomdához 1803 dec. 15-én intézett levelét, amelyben kéziratot művét kiadásra ajánlotta, említi Sulica Sz.: *A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére.* Szeged, 1937. 45.

⁴ Az átmenetet a nagyváradi és az aradi versszerzők között Horga Miklós aradmegyei plébános képviseli, aki Atzél István magyar földesurat 1808-ban még egy Nagyváradon kiadott versben üdvözölte (*Szpre, bukurie ...* vö. Veress: i. m. II, 168–9). Kulpin István és Putnik József aradi ortodox apostoli kormányzók üdvözléséről Veress: i. m. II, 200, 219, Joannovics Nestor aradi ortodox püspökéről u. o. II, 280–1. Rác Gerasim aradi ortodox püspököt Rossu J. köszöntötte fel (*Elegia...* Arad, 1840). Aradon ez a hagyomány egészen az 50-es évekig húzódik; a legutolsók Grocsanszky János *Odá*-ja. (Pest, 1847) Rajacsics József tiszteletére és egy hasonló vers P. Ivaskovicshoz (Arad, 1853).

hazafias célzatú sapphicumokkal serkentette a román ifjúságot a könyvek szeretetére.¹

E rövid összefoglalás is eléggé kiemelte már az Erdély és az anyaország közti határzónának fontos szerepét és Nagyváradnak központi fontosságát. A görög-katolikus románság irodalma itt, ezen műfaji keretek között vált ki élesen az általános fejlődésből, magáévá téve a magyar »deákos költők« törekvéseit és szembehelyezkedvén az ortodoxoknak s különösen a délerdélyi görög-keletieknek egészen másirányú orientációjával.

Bármekkora volt ugyanis a román *Istoria lui Arghir* sikere, mégsem szabad azt képzelnünk, hogy a brassói Barac magyaros beállítottságának példaadása magában a délerdélyi (Brassó-Fogaras) zónában nagyon tartós volt. Amikor ugyanis Barițiu György 1838-ban megindította a »Gazeta Transilvaniei«-t s ennek testvérlapját, »Foaie pentru minte, inimă și literatură« címen, azonnal kiderült, hogy a csekély termékenységű és alacsony színvonalú erdélyi román versírás még egy oly szerény vidéki folyóirat költői igényeit sem tudja ellátni, aminő a »Foaie« első évfolyamai voltak. Kiderült az erdélyi románoknak esztétikai téren való alacsonyabbrendűsége, amelyet a Kárpátokon túl meginduló romantikus nemzedék lendületes működése még inkább kidomborított. Amilyen kétségtelen volt a közművelődés más területein és különösen a román tudományban és iskoláztatásban az erdélyi románság hasonlíthatatlan fölénye, éppen úgy kitűnt az erdélyi versfaragóknak tehetségtelensége és fogyatékos formaérzéke, még Negruzzihoz vagy Heliadehoz viszonyítva is. Ez a sajátos alacsonyabbrendűségi érzés egyik rugója tehát annak a ténynek, hogy Barițiu nem is nagyon kísérletezett folyóiratában erdélyi költők »felfedezésével«, hanem megelégedett a Kárpátokon túli költészet néhány kiemelkedőbb termékének közlésével. Ezzel pedig – kezdetben alighanem tisztán szerkesztői szükségből – Barițiu megadta a lehetőséget ahhoz, hogy az erdélyi versírók ne a megszokott magyaros formákat tekintsék normának s követendő mintaképnek, hanem azokat a másfajta, újjörög-olaszos technikájú verseket, amelyek immár a »Foaie«-n keresztül egész Erdélybe eljutottak.

Persze amint nem volt véletlen, hogy először Nagyváradon, az erősen magyar többségű Partiumban honosodott meg a magyaros

¹ Lupulov első ilyenmű versét (*Versuri de bucurie*. Buda, 1834) M. Manuilovici temesvári püspök tiszteletére írta. – Bota sapphoi szakokban írt ódája: *Versuri îndemn.* 45 kk. – C. Diaconovici-Loga műve: *Kiemare la Tipărire Cărților și Versuri pentru îndreptare tinerilor*. Buda, 1821.

ihletésű román ódaköltészet, éppen úgy az sem volt a sors szeszélyes játéka csupán, hogy a Kárpátokon túli ízlést éppen a brassói határzóna s ennek vezéregyénisége, Barițiu kezdte megismertetni az erdélyi románsággal. Brassó románsága, a város kulshelyzete következtében, mindig kissé Havaselve felé is tekintett¹: a századok folyamán nemcsak a kereskedelmi kapcsolatok mutattak dél felé, de erős összeköttetést teremtettek az ide sűrűn átjáró bojárok s az ide menekülő elűzött fejedelmek is. A könyvnyomtató Coresi diakónus korától, akit Benckner János, Brassó bírása hívott be a XVI. század 50-es éveiben, a román könyvnyomtatás és az irodalom terén is rengeteg szál szövődött Brassó és a havaselvi szellemi mozgalmak között. E kapcsolatokat természetesen azok az erdélyi románok is erősítették, akik – mint Maiorescu János – tanárként mentek ki a Havasalföldre vagy Olténiába, de onnan élénk levelezést folytattak az ittmaradottakkal (Maiorescu később a »Foaie« legbuzgóbb munkatársainak egyike lett). S természetes, hogy az unitus Balázsfalvával szemben Nagyszeben, az ortodox érsekség székhelye, s az ugyancsak javarészt ortodox románsága Brassó Havaselvén vallási téren is több rokonszenvre talált, mint az erdélyi görög-katolikusok között.

Nem hisszük tehát, – s e pontot mint igen lényegeset ismételtén szükségesnek tartjuk kiemelni – hogy ennek a havaselvi és moldvai irodalmi orientációnak a brassóiak részéről már eredetileg is különösebb magyarelles éle lett volna.² Ezen tájékozódásnak centrifugális jellege, mint a magyarságtól való szándékos elfordulás, inkább csak 1848 felé tudatosult, amikor már Roth Dániel únióellenes röpiratában s barátjának, Maiorescunak vágyálmaiban felködlött a románság kulturális egysége s ezen túl az összes románok egyesülésének gondolata.

Bármint is áll a kérdés, annyi bizonyos, hogy – Erdélyi János egyik hazafias versének fordítása mellett (*Intés–Datoria patriotului*)³ – már a »Foaie« első kötetében felbukkannak Asachi, Negruzzi, Eliade,

¹ Barac például alighanem ismerte már a Văcărescu-testvérek verseit (G. Bogdan-Duică: i. m. 158).

² A magyarellesség irodalmi megnyilatkozásai között magányos előfutár már a századforduló körül Budai-Deleanu »Țiganiada«-ja, amelynek magyar cigány (!) származású epizódalakja, Becskerék Istók Arany László »Hübele Balázs«-ának korai előzménye. Vö. Láthatár XII (1944), 16.

³ FM. 1838, 192. A fordító: I. M.-N., tehát minden valószínűség szerint Mureșan Jakab, a FM. későbbi szerkesztője. Az FM.-ben megjelent egyéb magyar versfordításokról (Kisfaludy [melyik?], Vörösmarty) vö. Sulica: i. m. 43.

stb. versei, s ezzel a Kárpátokon túli költők jellegzetes görög-olasz versformái, a 14. szótagos jambikus »martelliano«, az »endecasillabo«, stb.¹ A következő években Cârlova és főleg Bolintineanu lépnek előtérbe.² Mily fontosnak tartották maguk a szerkesztők ezeknek az idegen versformáknak minél alaposabb megismertetését – s kissé iskolásan szólva: megtanítását – arra jellemző, hogy 1859-ben Mureșan Jakab brassói gimnáziumi igazgató (aki a szerkesztést Barițiu után átvette) leközölte lapjában egy kisebb iași-i költő verstani tanulmányát, amely természetesen kizárólag a Kárpátokon túli költői gyakorlaton alapult.³

Mindez persze nem maradt hatástalan a »Foaie« erdélyi versíróinak esztétikai tájékozódására sem. Csakhamar már erdélyi költők is »martelliano«-ban írnak szerelmes verset, de még egyelőre a Csokonai-versekből ismert – Lillához.⁴ Ezt a verstechnikai áthangolódást eszmeileg is centrifugálissá, únió- és magyarellenessé az 1848. év teszi: ekkor alakítják át Erdély román költői még a Petőfitől vett indítékokat is a Kárpátokon túli versek modorában. Ha Petőfi ezt kiáltotta a nemzetnek:

A Kárpátoktól le az Aldunáig
Egy bős üvöltés, egy vad zivatar!... (Élet és halál)

e motívumot már (Mureșan) J(akab) így hangolja át:

Din Țibleș cătră Istru, din Rocna cătră Surul,
Prin munți, câmpii în aer se'nalță un pavilon...⁵

¹ A »martelliano« legkorábbi példáját Erdélyben Victor Hugo egyik verse (Le géant) nyújtja, Negruzzi fordításában (FM. 1838, 129), valamint Lamartine »L'isolement« című verse, Heliade átköltésében (FM. 1838, 174). Ezek a francia hatások is új eszmeáramlatot jelentenek. Régebbi erdélyi hagyományt képviselnek viszont a Schiller-fordítások (FM. 1838, 105, 177; 1846, 200, 236, stb.). Vö. még: Asachi: FM. 1838, 120, 128. Negruzzi (Puskin *Fekete sál* c. versének átköltése): FM. 1838, 103.

² Alexandrescu: FM. 1846, 169, Cârlova: FM. 1848, 6, Bolliac: FM. 1847, 239, Bolintineanu: 1846, 383. stb. A jellegzetesen görög-olasz »doppio quinario« (vö. Gáldi: *Origini* 23) első példája Erdélyben talán éppen Bolliac idézett verse.

³ G. R. Meledon: *Metodŭ ușorŭ pentru a puté face cu inlesnire versuri corecte în limba română*. FM. 1859, 332 kk.

⁴ N. Velia-Tincu: *La Lila*. FM. 1847, 7.

⁵ „A Ciblestől az Iszterig, a Rognától a Surul-ig [hegynevek] – Bérceken és völgyeken át a levegőbe emelkedik egy zászló.” *Un ton*. FM. 1848, 208. A lelkes alkalmi költő csak azt felejtette el, hogy *pavilon* – (< francia *pavillon*) – csupán

Világos, hogy itt már a havaselvi-moldvai »martelliano« zendül meg, s az átmenet pillanatát éppen az ezzel párosuló petőfies verskezdet mutatja legjobban.

Ugyancsak ebben a formában szólal meg Mureșan Jakab testvére Mureșan András, a románok 1848-i forradalmi költője, aki a »Talpra magyart« költötte át a román irredentizmus gondolatvilága s a Kárpátokon túli költők formái szerint:

Deșteaptă-te, Române, din somnul cel de moarte...¹

Ezen utóbbi költő életművében e forma használata már nem alkalmi hatáskeresés, hanem tudatos törekvés: ha átlapozzuk Mureșan András összegyűjtött verseit, lépten-nyomon Heliade, Alexandrescu és Bolintineanu vagy Alexandri hatására bukkanunk.²

Az 50-es évekig Délerdély ortodox sávja létrehozott tehát egy nagy irodalmi reformot: az erdélyi versírás szellemét és formáját elszakította magyar gyökereitől s meghonosította a Kárpátokon túli költészet formakincsét. Most már csak az volt a kérdés: hogyan reagáltak erre az újításra Erdély többi részének tollforgató románjai?

A brassói reform közvetlen visszhangja távolról sem volt egyéges. Egy bánági ortodox pap-tanár, Lupulov Péter értette meg leghamarább Barițiuék és a »Foaie« törekvéseit, s már 1846-ban Pesten kis gyűjteményt adott ki a havaselvi anakreontikus és romantikus költők (Văcărescu, Heliade, Alexandrescu) verseiből.³ Élénkebb ekhót egyébként megint csak Nagyvárad hallatott, ahol a görög-katolikus püspök, a már említett Erdélyi Vazul közbenjárására a román nyelv és irodalom 1852-től rendes tantárgy lett a premontrei gimnáziumban. Lelkes tanárok, elsősorban Pășcuțiu Dénes biztatására a nagyváradi

hajózászló lehet. Mindenesetre már itt érvényesül az a tétel, amit később Slavici teljes világossággal így fogalmaz meg: »Mi is tudunk lelkesedni Petőfi hazafias költeményeiért, azonban a mi nemzetünk iránt érezzük azt, amit ő a magyar nemzet iránt érzett« (Tribuna 1884, 277.). A nemzeti érzés áthangolásához l. még Apolló 1935, 366.

¹ „Ébredj, román, halálos álmodból”. *Răsunet*. FM. 1848, 200.

² Az Erdélybe menekült Alexandri maga is hozzájárult a FM. forradalmi versterméséhez: *Hora Ardealului* címen megírta azt a verset (FM. 1848, 192), amit később – csekély átdolgozással – *Hora Unirii* (Az egyesülés hórája) címen Havaselve és Moldva egyesülésének alkalmával népszerűsített. Elvégre nem lehet kívánni még egy kiváló költőtől sem, hogy minden politikai alkalomra – új verset írjon!

³ *Poezii ale lui Alexandrescu, Văcărescu și Eliad*. Buda, 1846. Lupulovról ld. fentebb és I. D. Suci: *Literatura bănățeană*. Temesvár, 1940. 83 kk.

román diákok csakhamar önképzőkört alakítanak¹ és valóságos almanach-lírárt virágoztatnak fel, amelynek hatása – mint előbb az alkalmi költészeté – megint átsap Aradra is. E kisebb-nagyobb antológiák versírói közül kerül majd ki 1865-től a »Familia« gárdája s néhány költő, aki önálló kötettel is szerepel, így Bădescu János és Vulcan József.

Ha kezünkbe vesszük valamelyik váradai almanachot, azonnal látjuk, hogy itt már ismerik ugyan Mureşant, átvesznek tőle egy-egy hasonlatot s utánozzák császárhű ódáit is,² azonban ezentúl a magyaros orientáció még teljes virágjában van. Egy pásztoridill szereplői (Alesis és Dafne) magyaros tizenkettesekben enyelegnek egymással, és D. Sfura latinos epigrammokkal és hosszabb, sapphói formában írt ódákkal szórja tele a *Diorile*-t.³ Az antikizáló és magyaros vonásoknak efféle összefonódása teljesen Baracra emlékeztet. Világos tehát, hogy a váradiak nem zárkóztak el Brassó irányítása elől, de tulajdonképpen egyelőre még csak Barac követéséig jutottak el. Baracra emlékeztet az a sajátság is, hogy ezen almanach-költészetben líra alig van, az epikus alkotások viszont, – amelyek aránylag sikerültebbek – részint Barac útmutatásához, részint újabb magyar művekhez kapcsolódnak. Barac Árgirusának népies hangja és verselése üti meg fülünket I. Roman költeményében (*Trandafir și Sabina*; e vers egy vadászról szól, aki elcsábít egy román pásztorleányt, de végül a leány kedvese bosszút áll rajta s megöli őt),⁴ valamint az Ovidiust is fordító Mécs Demeternek a belényesi hegyek szépségéről szóló, allegorizáló versében (*Poema munților Beiușului*). E versek formája megint csak a Barac használta népies nyolcas. Még erősebben Árgirus-epigon D. Sfurának *Luca Pescereanul* című vidám költeménye (»poemă co-

¹ Erről az önképzőkörrel ld. legújabbban V. Vartolomei: *Vechea cultură românească în Țara Bihariei*. Kolozsvár, 1942. 37 kk. – Az antológiák: *Versuintii romani* (Nagyvárad, 1854), *Diorile Bihorului* (u. o.), *Muguri* (Arad, 1859), *Fenice* (Nagyvárad, 1867).

² Ld. erről Magyarágtudomány, 1942, 277. Vers I. Ferenc József házasságáról: *Diorile* 231 kk. Ugyanez a téma Mureşannál: *Poesii*. Nagyszeben, 1881. 106.

³ Pásztoridillt mint alkalmi költeményt legutoljára Balázsfalván találunk, T. Cipariu tiszteletére (N. Iorga: *Ist. lit. rom. sec. XIX*. I, 298).

⁴ E tárgy hasonlít az ekkor divatos magyar népszínművek tragikus meséihez s lényegében véve az osztályellentéteket példázza, mint D. Sfurának ugyanitt megjelent novellája, ahol egy román kisbirtokos leányát a magyar földesúr fia szereti (*Cursoriul lui Hora*). A romantikus »vadász« alakjához ld. még Vörösmarty »Szép Ilonka« c. költeményét.

mică«); egy pásztor küzdelmének rajza a sárkányok ellen, melyek kedvesét elragadták ugyan, de végül, bizonyos varázsszerek révén, szolgálatába szegődnek és nyomra vezetik. E versben nyilvánvalóan a román *János vitéz* áll előttünk: a román versíró figyelmét Petőfi költeményéből elsősorban a sárkány-epizód ragadta meg (XXI. XXV. rész), de ehhez hozzáragasztotta az Árgirusból ismert három bűvös tárgy keleties motívumát. Petőfi költeményével egyezik egyébként a román versnek külső formája is: *Luca Pescereanul* szintén párosímű tizenkettesekben van írva.

Mennyire a magyaros tájékozódás sodrában álltak ezek az első nagyváradi antológiák, arra legjobb bizonyítékunk megint a formai kritérium: a *Diorile* minden versformája még vagy magyar vagy latin vagy román népi eredetű, viszont a Kárpátokon túl meghonosodott görög-olasz metrumok – Mureșan kezdeménye ellenére – még teljességgel hiányoznak.

Ugyanez áll körülbelül az első aradi antológiáról is (*Muguri*), ahol azonban a legtöbb munkatárs oly kezdetleges verseket farag, hogy e műveket még alig lehet komolyan számon tartanunk. A versek nyelve is erőltetett, tele soha nem létezett latinizmusokkal, melyeket a kiadó a szótár végén magyar és német nyelven magyaráz meg. E kötetnek mindössze annyi a jelentősége, hogy itt bukkan fel újra egy erőteljesebb népies áramlat, melyet Grozescu Julián és Marienescu Atanáz képviselnek. Mindketten, magyar és részben szász hatásra, már nemcsak ál-népies műdalokat írnak, hanem gyűjtenek igazi népdalokat is. Marienescu gyűjtése azonban rendkívül megbízhatatlan; állítólagos történeti balladáit Mátyás királyról, Zápolya Jánosról, stb. minden valószínűség szerint – romantikus hamisítványok.¹

Más képet mutat a nagyváradi román költészet tíz év után, amikor a partiumi származású Vulcan előbb Pesten, majd Nagyváradon kiadja ismert hetilapját: a »Familia«-t. Megint kitűnik, – akárcsak előbb a »Foaie« esetében – hogy az erdélyi román verstermés még ennek a szerény keretek közt induló folyóiratnak versrovatát sem tudja kitölteni. Vulcan nyíltan be is vallja ezt s a Kárpátokon túli költők magasabb esztétikai értékére hivatkozik: »A Kárpátokon túli véreink« – írja – »kevésbé lévén kitéve az idegen hatásoknak (!)

¹ Minderről másutt részletesebben szoltam: *Magyarságtudomány* 1942, 284 kk. – Az első román népdalgyűjtő, aki kiadásával (sajnos, csak német fordításban) Alexandrit is megelőzte: S. Mokesch, fogarasi evangélikus lelkész (*Románische Dichtungen*. Nagyszeben, 1851).

kétségtelenül azzal dicsekedhetnek, hogy műköltészetük nemzetibb, élvezetesebb és szebb, mint az itteni románoké.«¹ E megállapításban, már – szinte leplezetlenül – benne van a magyarellenesség elve, mégpedig amaz író fogalmazásában, akit néhány év múlva – a Román Akadémiát jóval megelőzve – a Kisfaludy-Társaság tagjává fogadott.²

A »Familia« hasábjain tehát felettébb ritkák a hagyományosan magyar orientációjú nagyváradi román költészet megnyilatkozásai³; ehelyett erőteljesen kidomborodik az a költői triász: Alexandri (Moldva), Bolintineanu (Havaselve), Mureşan (Erdély), amely a valóságban ugyan sohasem létezett, de amely most tökéletesen megfelel a román politikai vágyálmoknak. E triász állítólagos fontosságát a román propaganda még egy-egy jóhiszemű magyar íróval is elhiteti. E korban messze vagyunk már a magyarországi humanizmus klaszszikus ihletétől!⁴ A »Familia«-ban az antik világ szellemét legfeljebb Bolintineanunak franciás modorú, rímes Sappho-fordítása képviseli.⁵

Ugyanezeknek a változott eszményeknek hódol persze maga a »Familia« szerkesztője, Vulcan is. Ő azonban már nem közvetlenül merít a Kárpátokon túli terméshöz, hanem elsősorban Mureşan közvetítésével. A fiatal Vulcan költői ideálja minden vonatkozásban e brassói költő. Belőle meríti sekélyes történelmi ihletét is: a mureşani *Răsunet* (a fentebb említett román »Talpra magyar«) nyomán konstruál egészen önkényes történelmi triptychont Nagy István, Mihály vajda és Hunyadi János alakjából,⁶ s ha Mureşan borongó, filozófikus hajlamát olykor papirosízű szentimentalizmussal helyettesíti, ebben csupán a pesti szalonok világa után vágyódó, de azt saját tapasztalataiból alig ismerő nagylétai parasztfiú keresett finomkodására ismerhetünk.

Kevésbé ismert, de színesebb íróegyéniség egy másik Mureşan-epigon: Bădescu János, aki Bágyai néven a Vasárnapi Újságba is irogatott. Egyetlen verskötetete Pesten jelent meg, Eötvös József ma-

¹ Fam. 1865, 141.

² Vulcan fogadtatásáról ld. *Kisfaludy-Társaság Évlapjai* 1872, 146 kk. (Greguss Ágost beszédével).

³ Ilyen pl. C. Drăguşanu-nak magyar tizenkettősökben írott versfordítása franciából (Egy apa tanácsai fiához: *Svaturile unui parinte bunu catra fiulu seu*. Fam. 1865, 178).

⁴ Bolintineanu képe, életrajza s egyik verse már a Fam. 2. számában szerepel. A magyar író Rádl Ödön, ld. cikkét a »Nagyvárad« 1871-i évf.-ában.

⁵ *La Afrodita*. Fam. 1865, 227.

⁶ Ld. *Cătră martini români din 1848–49. c. versét*. Vö. Mureşan: *Poesii* 72.

gyar kultuszminiszter államtitkárához, Joannovics Györgyhöz¹ intézett ajánlással. Bădescu azonban, a szokásos politikai frázisokon s a dákoromán ideológián túl, sokat köszönhet magyar forrásainak: átkölti, illetve átértelmezi Kőlcsey »Himnuszát« (szerinte Isten annyit sújtotta már a románságot, hogy e nép megérdemli a szebb jövőt),² máskor Petőfit fordít,³ több ízben szívesen alkalmazza magyar népdalok ritmusképletét⁴, s annyira a magyar multban él, hogy még az ekkor kikristályosodó román történeti tudatot is csak ennek adataiból képes összerakni (a románság legnagyobb haditettének Kinizsi Pál kenyérmezei diadalát tartja, mert szerinte Kinizsi is – román volt).

Bármennyire próbálta is Vulcan és Bădescu, valamint más bihari versírók (Popfiu J., stb.) a Mureșan-féle ideológiát és formakincset továbbépíteni, csakhamar kitűnt egyrészt az epigonok csekély tehetsége, másrészt pedig a választott mintakép teljes jelentéktelensége. Erdély román íróinak be kellett ismerniük, hogy ez az út sem fog a hányatott pályájú erdélyi román költészet megújulásához vezetni. Annál inkább nyilvánvaló volt ez, mert mintha a 70-es években Vulcan maga is eltompult volna a román irodalom igazi értékeinek felismerésében: ama korszakban, amikor Eminescu már legnagyobb műveit írta, Vulcan még mindig negyed- és ötödrangú moldvai írókkal kísérletezett a »Familia« hasábjain s éppen Eminescuról – akit pedig ő fedezett fel⁵ – teljesen megfélekedezett.

¹ Az arumén származású, de teljesen megmagyarosodott Joannovics György élénken érdeklődött az erdélyi románság iránt, egyházi ügyeket hivatalos minőségében is intézte, emellett azonban belekapcsolódott a magyar tudományos életbe is (vö. Szinyei: i. m. V, 525–8).

² Bădescu: *Poesii*. Budapest, 1867: *Imnu*.

³ Lefordította Eötvös József egyik balladáját és Petőfi *Őrültjét*, amelyet akkor is szavaltatott, amikor átment Romániába.

⁴ Egyik versében feltűnő az a 4–4–3 tagozódású tizenegyes (*Unde mergeți, unde mergeți, negri nori?*), amelyet Bartók Béla megállapítása szerint a román népköltészet sohasem tud így átvenni, hanem nyolcasnak fogja fel s az utolsó három ízt valami refrénszerű végződéssel (*tra-lai-la*) tölti ki (Archivum Europae Centro-Orientalis II, 219). – Ugyancsak ritka magyaros metrum Bădescunál a 4–4–4–1 tagozódása trochaikus tizenhármas (pl. *Bravi copii ai României, veseli ati plecatu: Armatei Române*. Amicul Familiei 1878, 65), amelyre a magyar népköltészetben sok szép és régi példa van (pl. Sokszor kértem | én az Istent | nagy szívem sze|rint: XVI. század).

⁵ Eminescu első verseit u. i. Vulcan adta ki a Familia II (1866) évfolyamában, sőt ugyanő változtatta a költő nevét Eminoviciról Eminescura. Vö. Gáldi L.: *Eminescu és az erdélyi románság*. Láthatár 1942, 125. Az er-

A 70-es évek végétől kezdve a »Familia« versrovata magán viselte az elaggás nyilvánvaló jeleit. Az élesebb szemű munkatársak időről-időre aggodalmasan töprengnek e csüggedésen, Szilasy Gergely, a kolozsvári egyetemen a román irodalom első tanára, román szépirodalmi társaság megszervezését sürgeti,¹ más a magyar irodalom gyors fejlődésének példájával akar változtatni a helyzeten,² azonban sem ezen elméleti megoldások, sem Szilasynak a közízlés nevelésére irányuló esztétikai cikkei,³ nem vezettek eredményre. Most tűnt ki, hogy egyrészt a »Familia«-t a magyar irodalomhoz rendkívül vékony szálak kötötték,⁴ másrészt nem voltak eléggé termékenyek a romániai írókkal fenntartott kapcsolatai sem. Mindemez okok következtében az erdélyi vidékek versengése megint kiélesedett, annál is inkább, mert míg a »Familia« köre görcsösen ragaszkodott – legalább is a 80-as évek elejéig – a Cipariu-féle filológusoknak mesterséges latinizmusokkal túlzásfolt papirosnyelvéhez addig a fiatalabb nemzedék, amely tanulmányait részben Bécsben végezte és ott kapcsolatba került a moldvai és havaselvi írókkal, sokkal haladóbb szellemet képviselt: helyesírás és nyelvhasználat terén végérvényesen le akart számolni a latinos iránnyal s ezzel ismét lebontani egy falat a Kárpátokon inneni és túli románság nyelve és irodalma között. S mivel a latinos irány, minden túlzása ellenére, lényegében véve a magyarországi latin kultúrából sarjadt, természetes volt, hogy ennek az iránynak ellentéte megint nem lehet más, mint újabb, ha lehet, még élesebb elfordulás az egész magyaros kultúrorientációtól s ehelyett a romániai szellemi irányoknak, mégpedig elsősorban a 70-es évektől kezdve felvirágzó moldvai »Junimea«-kör eszmevilágának hű követése. Éppen a »Junimea« feje, az erdélyi származású Maiorescu Titusz volt az, aki az elaggott latinos iránynak a román közvélemény előtt megadta a kegyelemdőfést s most Maiorescu zászlaja alá csoportosult az a haladóbb szellemű, intranzigens fiatalság, amely 1884-ben létrehozta a

délyi román Eminescu-kultusz első terjesztője a nagy költő világi születésű barátja, Slavici János, de ennek még rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdenie. Ld. I. E. Torouțiu: *Studii și Documente Literare*. Bukarest, 1932. II, 207 és I. Breazu: *Literatura Tribunei*. Dacoromania VIII, 52 kk.

¹ Fam. 1885, I.

² »Elsősorban a magyar irodalom haladása teszi kötelességünké, hogy mi is a magunk irodalmával foglalkozzunk«. Fam. 1885, 19.

³ Vö. Fam. 1885, 89 kk. (*Despre operele de artă*).

⁴ Néhány gyöngye Petőfi fordításról (1872-től kezdve) ld. Veégh S.: *Petőfi a románoknál*. Csikszereda, 1934. 9 kk.

»Tribunát«, ezt a politikai szempontból is rendkívül fontos hetilapot,¹ s ezzel megint a nagyszeben–brassói határvonalra lendítette át a fejlődés súlypontját.

Tárgyunktól messze vezetne, ha részletesen foglalkoznánk a »Tribuna« irányzatának fejlődéstörténeti jelentőségével. Mindössze annyit jegyzünk meg, hogy Slavici lapja végleg standard-nyelvvé emelte, az erdélyi románság előtt is, a romániai nyelvhasználatot² s e törekvését sikerült csakhamar még a »Familia« körével is elfogadtatnia.³ Irodalmi téren azonban a »Tribuna« is a »Foaie« és a »Familia« sivárságával küzdött volna, ha nem fedezi fel, kevéssel megalapítása után, az erdélyi románságnak első prózaíróját: magát Slaviciot⁴ és első igazi költőjét: *Coşbuc Györgyöt* (1866–1918).

A naszódmegyei származású Coşbuc tulajdonképpen csak pályájának megindulása révén tartozik bele a magyarországi fejlődésbe; naszódi diákévei, rövid kolozsvári tartózkodása és a nagyszebeni »Tribunát«-nál töltött kibontakozási periódus e megindulásnak egyes szakaszai. Amint Drăganu kutatásaiból kiderül,⁵ Coşbuc elsősorban alapos német irodalmi ismeretekkel rendelkezett, a besztercei szász vidék *hatása* folytán, s ami magyar *hatás* nála elszórtan jelentkezik, az is ebbe a németes orientációba ágyazódik bele. Már gimnáziumi tanulmányai alatt Lenaut, Heinet, Rückertet és főleg Goethet olvas (Coşbuc gazdag balladaköltészete is goethei gyökerű), s román életrajzírók szerint Petőfit először szintén német fordításban ismeri meg,⁶ ami azonban kevéssé hihető, hiszen a naszódi román középiskola magyar irodalmi tantervében Petőfinek eredetiben való megismerése bizonyára jelentős szerepet játszott. A szabadságért rajongó, tüzes, lendületes stílusú ifjúra Petőfi könnyen hathatott, s így magyarázhatjuk egy-két kevéssé hű, de szinte új műalkotásnak számító Petőfi-fordítását.⁷ Érdekes, hogy a ballada-költő Arany János Coş-

¹ Biró S.: *A Tribuna és a magyarországi román közvélemény*. Kolozsvár, 1942.

² U. o. 77 és I. Breazu: *Dacoromania* VIII, 5 kk.

³ Vö. A. C. Popovici: *Formă și fond în cultură*. *Fam.* 1886, 535.

⁴ Már Iorga helyesen állapította, meg: »Slavicinak mindenesetre megmarad az az érdem, hogy ő volt az első specifikusan erdélyi író« (*Partea Românilor din Ardeal și Ungaria în cultura română. Influențe și conflicte*. Văleni de Munte, 1911. 29.).

⁵ N. Drăganu: *George Coşbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii*. Kolozsvár, é. n.

⁶ L. Scridon: *Notițe biografice*. *Gazeta Bistriței* VI (1926), 12. sz. 8.

⁷ Vö. Drăganu: i. m. 31.

bucra sokkal kevesebb hatást gyakorolt: legfeljebb egyik késői balladájában, amely az 1907. évi parasztlázadás miatt lelkiismeretfurdalásoktól gyötört királyról szól, ismerhetjük fel Arany leghíresebb balladájának, »A walesi bárdok«-nak távoli visszhangját. Közelebről megvizsgálandó lenne viszont, van-e valamilyes kapcsolat az Arany »különös természetében« gyökerező, örült ballada-hősök¹ és Coşbuc lelki betegek között. Erre a bonyolult kérdésre csak Coşbuc összes balladáinak lélektani vizsgálata adhatna választ, s természetesen számolnunk kellene a német romantikusok (Freiligrath, Rückert)² esetleges hatásával is. Annyi azonban bizonyos, hogy Coşbucnak ismernie kellett nemcsak a magyar népies klasszicizmus csúcsait, hanem a századvég kisebb magyar költőit is, pl. Endrődi Sándort, akinek *Haide* című, e korban közismert versét (benne volt a Radó A.-féle *Költők Albumában* is) Coşbuc *Fatma* címen dolgozta át.³

Coşbuc fiatalkori verseivel kapcsolatban általában véve intő mementóként lebeg bizonyos kétely az eredetiség körül. Költőnk (jórészt bevallottan) annyi fordítást kevert eredeti versei közé s mások által már feldolgozott témákat oly bámulatos könnyedséggel tudott újrakölni, hogy e téren még bizonyos meglepetésekre számíthatunk. Néha ezen aggodalmaink beigazolódhatnak még a férfikor legérettebb verseire nézve is.⁴

Bármennyire is kétes azonban Coşbuc balladáinak és balladaszerű költeményeinek eredetisége (ami bizonyos mértékben már a műfaj természetéből folyik!), tagadhatatlan, hogy Coşbuc ragyogó, pontos és változatos nyelve, valamint verselésének virtuóztatása – amely a »Tribuna« hasábjain bontakozott ki – az előzményekhez képest páratlan esemény volt az erdélyi román költészetben. S mivel éppen akkor kezdett ugyancsak a »Tribuna« tárcarovatában emelkedett esztétikai színvonalú tanulmányokat írni G. Bogdan-Duică,

¹ Vö. Boda István: *Arany János »különös természete« és az Arany-balladák*. Egyet. Phil. Közlöny 1927, 89 kk., 1928, 81 kk. 1929, 13 kk. és 100 kk.

² Freiligrathból Coşbuc fordított is, vö. Drăganu: i. m. 30. A Coşbucnál gyakori kétsoros szak (pl. *Regina Ostrogoşior* Rückert ihletésére vall. E formát Coşbuctól alkalmilag Iosif is átvette (*Voevodul*).

³ Ld. erről Bitay Á.: Erdélyi irod. Szemle, 1924. L. Morariu szerint a közvevítő L. Neugebauer német Endrődi-fordítása volt (vö. Drăganu: i. m. 46).

⁴ A *Trei Doamne și toți trei* c. költemény forrása például egy nyelvjárásban írt német vers (K. Stieler: *An Anfrag*. Bern; *Declamatorium* [Reclam], 478), az *El-Zorab* eredetije M. Strachwitz *Die Perle der Wüste* c. verse, stb. Vö. még Drăganu: i. m. 46 kk.

e jószemű kritikus méltán állíthatta szembe Coşbuc erőtől duzzadó költészetét a »veterán« Vulcan keresett finomkodásával, színtelen nyelvvel és banális prózaiságával.¹ A »Familia« pedig nem tehetett mást: akarva-nemakarva az aktivizmustól duzzadó Tribuna uszályhordozójává szegődött.

Coşbucot a »Tribuná«-nak alkalmilag nyíltan bevallott romániai orientációja² csakhamar Bukarestbe sodorta, a századvég azonban még egy költőben csillantotta fel az erdélyi román lélek szunnyadó energiáit: a brassói román gimnáziumi igazgató fiában, Iosif O. Istvánban (1875–1913). Bár ő már részben gimnáziumi tanulmányait is a Kárpátokon túl végezte, azért nála – érdekes módon – a magyar inspiráció mégis mélyebb: első nagy olvasmányélménye tagadhatatlanul Petőfi s első irodalmi szereplését a legnagyobb magyar költő verseiből készült fordítások jelzik.³

Az egyszersmind Heineért is rajongó s az ő verseit szintén fordító, szelíd lelkületű Iosif talán nem tudta megragadni Petőfi pátozát, magával sodró lendületét, de átítatta fordításait mély, kissé szentimentális líraisággal, amely mindenkor sokkal melegebb hangokra talált, mint Coşbuc-nak olykor felületen mozgó, hideg virtuóizása. Pedig Iosif is a román vers művésze volt, aki a legváltozatosabb formák újszerű hatásait próbálta ki s aki – Eminescu után – a legtokéletesebben tudta érvényre juttatni a román nyelv zeneiségét. Ha tehát ez az érzelmi és formai adottságokkal gazdagon ellátott költői temperamentum olyan Petőfi-versre talált, amelyet lelki rokonság folytán képes volt maradéktalanul átérezni: a magyar versnek e közvetlen megragadása szinte kongeniális átültetésekhez vezetett.⁴

¹ Ld. Bogdan-Duică *Laocoon* c. tanulmányát (főleg Tribuna 1889. 38 és 41).

² »Vajjon a szentistváni birodalom románjainak vezetői tényleg kifelé gravitálnak?« – kérdezi egy cikk a *Tribuna* 1889-i évfolyamában. »Es vajjon merre?« – kérdi tovább a cikkíró (alighanem maga Slavici). »Azt mondják: Románia felé. S mi felelünk: valóban úgy van (aşa este). Gazemberek lennének, ha román létünkre lábbal tipornók azt a testet és azt a vért amelyet románnak neveznek. Románia s különösen Bukarest felé gravitálunk, mert ez a város számunkra a román kultúra gyújtópontja. Tehát csak kulturális téren gravitálunk Románia felé« (841). A politikai és kulturális közeledésnek ezen – legalább látszatra – éles elhatárolásáról vö. még Biró: i. m. 52 és főleg Polónyi N.: *A Liga Culturală és az erdélyi román nemzeti törekvések*. Budapest, 1939. 35 kk.

³ Ld. *Poezii alese* (Craiova, 1892) és *Apostolul și alte poezii* (Bukarest, 1897).

⁴ Példa erre Petőfi *Szülőföldemen* c. versének átköltése, amelyet S. Cioculescu. Iosif válogatott verseinek (1939) kiadója szerintünk, egyes tartalmi

Ha azonban egy költő megindulása ennyire egy nagy szellem jegyében áll, mint ahogyan a Iosifé a Petőfi-hatás sugárkörében, akkor bizonyára az eredetiként szereplő versek között is akadnak utánérzések, amint azt már Cioculescu feltételezte.¹ Valóban: a *Fuit* című versben leírt elhagyott kocsmá rajza aligha született volna meg Petőfi *Kutyakaparó*-ja nélkül s egész sereg vers ekhózza azt a ritmust, amit – számos magyar népdalon kívül – Petőfinek *Megy a juhász szármáron* című költeménye vés fülünkbe.² A gyermekkor gyöngéd evokációi (pl. *Când seara'n ceasuri de singurătate* – Mikor magányos esti órán) szintén lehetnek bizonyos kapcsolatban Petőfinek Iosif által át is dolgozott *Szülőföldemen* című versével. Ezenfelül ismert tény, hogy Iosif *Poveste* című szép költeménye Petőfi és Arany barátjának, Gyulai Pálnak *Három árva* című versén alapul,³ s még Iosifnak (s vele együtt a kor más erdélyi román költőinek) Shakespeare-fordításait sem függetleníthetjük a XIX. század remekbekészült magyar fordításaitól.⁴ Természetes azonban, hogy Iosif líráját ezenkívül mélyen áthatják a román irodalom hagyományai, főleg Eminescu, akit sűrűn utánoz,⁵ valamint Coşbucnak egészen közvetlenül ható öröksége, s ezekbe a németes kultúrájú költőkbe beleolvadnak Iosifnak közvetlenül német forrásból származó inspirációi.

Iosif azonban, aki – mint előbb Coşbuc – egészen átsodródott a bukaresti életbe – csak előfutárnak tekintette magát: Goga elő-

eltérések miatt, túlzott szkepticizmussal tekint, nem vévén kellőképp figyelembe a fordításnak, mint önálló műalkotásnak, lezárságát, egyenletességét és érzelmi telítettségét. Vö. még Veégh S.: *Petőfi a románoknál*. Mercurea-Ciuc–Csíkszereda, 1935, 20 kk.

¹ Ld. a kiadó bevezetését, XII.

² Pl. *Visul, Cântece, Cântec de primăvară, Cântec*, A ritmusképlet mindeütt a középkori vágáns-vers (♫ ♫ ♫ ♫ ♫ || ♫ ♫ ♫ ♫), amely fűlsorokra aprózva a német lírában is gyakori.

³ Veégh S.: Erdélyi Múzeum 1935, 366–8.

⁴ Shakespeare magyar »szűrőire« másutt részletesebben visszatérek (ld. még Gáldi L.: *La Transilvania come mediatrice degli influssi europei*. Roma, 1941. 32).

⁵ Iosif és Eminescu kapcsolatairól ld. G. Scorpan: *Aspecte din lirica lui St. O. Iosif*. Rev. Crit. 1939–40. dec.–jan. Iosifban azonban él a specifikusan erdélyi hagyomány is: nem egyszer céloz Barac-ra, az első brassói román költőre (*Poezii*, 91, 131) és szép szonettet ír Şincairól. E »portré-szonettek« divatja (vö. a magyar irodalomban Juhász Gyulánál) talán Platenban és Herediában gyökerezik, de lehet, hogy volt közelebbi forrása is.

futárjának.¹ Goga az egész XIX. századi erdélyi román irodalmi élet legsajátosabb alakja, aki fiatalkori működésével éles paradoxont képvisel: egyrészt megvan benne a magyar érdekekkel ellentétes román nemzeti ideológia feszítőereje, másrészt azonban ezen a politikai beállítottságon – legalább egy időre – felülkerekedik az elfogulatlan kultúremlő, aki magábaszívja a magyar irodalomból és a magyar szellemből mindazt, amit a saját irodalmi pályája és népe érdekében hasznosítani tud.

Mint Iosifot, úgy Gogát is Petőfi költészetének ellenállhatatlan varázsa ragadta meg; amint egyik késői versében bevallotta, Petőfit mindig valósággal vetélytársnak érezte, s román viszonylatban – alkotóereje minden megfeszítésével – őt akarta elérni.² Ha ezen, Goga tehetségéhez mérten túlzott becsvágy természetesen nem is vezetett eredményre, a román költő mégis sokat tanult Petőfitől: népi érdeklődésének, szabadság-kultuszának, közvetlen, természetes dikciójának szálai mind erre mutatnak. Kitűnő Gogának néhány Petőfi-fordítása is; sokkal több bennük a férfias dinamizmus, mint Iosifnak kissé halvány átköltéseiben.³

A délerdélyi származású papi ivadéknak volt azonban, pesti bölcsészhallgató korában, egy másik magyar írói eszménye is: Madách. Nagy művét: »Az ember tragédiáját« bizonyára még az iskolaévekből ismerte; most azonban, amint Goga egyik fiatalkori barátja vallja, költőnk Madách remekének fordítása közben sajátította el a költői stílust, ez a fordítás volt tehetségének első próbaköve⁴ Madáchból az első jeleneteket Goga budapesti folyóiratában, a «Luceafărul»-ban közölte, de a mű azután körülbelül 30 éven át kísértette, míg végre 1934-ben megjelenhetett a teljes román fordítás. E rendkívül költői, lendületes átültetésben Goga legmagasabb költői ideáljai olvadtak egybe: egy-egy jelenetet egészen Eminescu hatása alatt interpretált.⁵

Természetes, hogy tárgykörében, nyelvében, stílusában Goga függ közelebbi és távolabbi elődeitől: fő ihletői – az említett magyar mintákon kívül – Eminescu, Coșbuc és Iosif.⁶ Az ő hatásuknak le-

¹ *Scrisoare lui Goga. Poezii* 143.

² *Lui Petőfi*.

³ Legjobb kétségtelenül az *Egy gondolat bánt engemet* fordítása, vö. Veégh: i. m. 30.

⁴ O. C. Tăslăuanu: *Octavian Goga*. Bukarest, 1930. 48.

⁵ Vö. ismertetésemet AECO. II (1936), 183 kk.

⁶ E téren még nincsenek rendszeres előmunkálatok; Iosif hatásáról ld. Cioculescu: i. h. XVII.

számítása után is marad azonban Goga költészetében sok olyan elem, amelyet a belső román fejlődés nem magyaráz meg. Amint kimutattam, Goga, aki Budapesten egészen magyar kultúrkörnyezetben élt s még a világirodalom remekeit is jórészt magyar fordításban ismerte meg,¹ egész fiatalkori verstechnikájában a XIX. század végének magyar költészetéhez igazodott: nemcsak magyaros ritmusképleteket utánzott előszeretettel, de kedvét lelte egész sereg nyolcsoros, félrímes strófatípusnak átültetésében is, noha a Kárpátokon túli irodalmi hagyomány – franciás hatásra – a félrím alkalmazásától mindig idegenkedett. A formai kritérium fontossága tehát Goga esetében is kidomborodik: ez vezet reá Reviczky és számos más, századvégi magyar költő követésének nyomaira. Ellentétben azokkal az erdélyi költőkkel, akik mindig csak szolgálisan utánozták a romániai irodalmi divatokat s éppen színtelen epigonizmusuk miatt nem arathattak sikert a Kárpátokon túl, Goga formai és tartalmi szempontból eredetiséget jelentett: új színt, új hangot, melynek a politikai aktualitástól eltekintve is elvitathatlan esztétikai jelentősége volt. Helyesen állapította tehát meg E. Lovinescu, az egyik legkiválóbb román kritikus: »A magyar költészet hatása révén Goga költészete számunkra hatalmas formai eredetiséget jelent, a strófa szerkezetében, a harmóniában, a ritmusban, a képekben és a szókincsben.«²

*

* *

Goga költészete, amely a magyar főváros szellemi légkörében izmosodott meg, de csakhamar az egész románság számára a líra újjászületését jelentette, mintegy lezárja azt a korszakot, mely alatt az erdélyi románság – minden ellentétes áramlat ellenére – a magyar kultúrélet sodrában állott és akár így, akár úgy, de részesült annak befolyásából. 1918 után a magyar-román irodalmi érintkezések, néhány évi megszakítással, más légkörben, más erőmegoszlás mellett indulnak meg újra. E kor már nem a líra, hanem a regény elhatalmasodásának kora lesz, s éppen e műfaji különbségek miatt sem vonhatjuk a fejlődésnek ezen utolsó, más alkalommal külön megvizsgálandó szakaszát az elmondottakkal azonos elbírálás alá. Ehelyett egy több mint százados fejlődésnek szeretnők, ha nem is mérlegét felállítani, de legalább tanulságait összegezni.

¹ Tăslăuanu: i. m. 89.

² Vo. Gáldi L.: *Goga pesti évei és a »Luceafărul«*. Egyet. Phil. Közlöny 1941, 132 kk. – A Lovinescu-idézet: *Istoria literaturii române contemporane*. București, é. n. 79.

Az első és a legszembetűnőbb jelenség, de a viszonyok ismeretében a legtermészetesebb is, az, hogy az erdélyi román irodalom, bármennyire függött a magyar fejlődéstől, nem tükrözi vissza sem annak teljességét, sem annak csúcseit. Ez természetes is: a román irodalmi érzés receptivitása, befogadóképessége a XIX. század elején vagyis egy olyan korban, amikor a magyarság már rég elérte Ballasi, Zrínyi, Gyöngyösi, Mikes, Bessenyei, európai távlatait – még rendkívül szerény, »naiv« volt (a szónak etimológiai értelmében). Ez a »naiv« szemléletmód még nem mélyülhetett el abban a rousseau-i praeromantikus természetérzésben, amelyet például Csokonainak a *Magányosság*hoz írott ódája lehel, a román nyelv csiszolatlan darabossága még nem volt alkalmas egy-egy gyöngéd Lilla-dal finom bájának visszaadására s pusztában kiáltó szó maradt román viszonylatban a *Marosvásárhelyi gondolatok*, ahol pedig Csokonai a román tájak s elsősorban Moldva felé is kitekintett.¹ Még a *Békaegérharc* vaskos humorát is egy Erdélyben – bizonyára románul is játszó magyar színésznek kellett a román ízlés számára adaptálnia, s csak ezután jó tíz évvel próbálkozott meg Csokonai átdolgozásának követésével egy szinte teljesen elfeledett, magyar mecénások jóindulatára támaszkodó aradmegyei tanító... A »nagy« Csokonai, a búbajos magyar rokokó-költő, aki egy egész élet szenvedését véste lehelletkönnyed versekbe, a románok számára tehát szinte elérhetetlen magasságban lebegett el; a magyarországi románok Csokonaiból legfeljebb azt a sajátos kontrasztot képező vaskos debreceni diákhumort élvezték, amit egyébként feljűk Fazekas »Ludas Matyija« is közvetített... A románságnak legjobban megfelelő olvasmányt ekkor még a ponyvára süllyedt széphistória, Árgirus jelentette.

Valami – talán éppen a népies közvetlenség révén – eljutott a románokhoz magyaros íróinkból (Dugonics követése erre a legjobb példa), de ismét hatástalan Kazinczy, a németes ihletésű írók legjobbika s Berzsenyi, a magyar Horatius, kinek kozmikus távlatokat láttató mázsás szavai épp úgy márványt kívánnak, mint a »Carmen Saeculare«... Még a derék Virág Benedek se mint költő, hanem mint – nyelvész kerül a románokkal összeköttetésbe. E helyett Şincai

¹ Csokonai teljes tudatossággal ismerte fel Erdélynek kulturális téren is nagyjelentőségű bástya-szerepét:

»Itt van a legvégső oltára Pallásnak,
Az emberiségnek, a csinosodásnak:
Ezentúl keletre nevet a szép Moldva,
De a termés-elme nincs mással megtoldva...«

Nagyváradon a magyar humanizmusnak olyan tizedrangú, bár derék igyekezetű művelőivel barátkozik, mint Peretsényi Nagy László vagy Tertina Mihály. Miért nem Berzsényi és miért Tertina?

Folytathatnók a sort. Hatástalanul hömpölyögnek el Erdély románsága felett Vörösmarty eposzainak hullámhegyei, hatástalanul hangzik el a *Szózat* megdöbbenően komoly mementója, – de akad fordítója Erdélyi János egyik hazafias versének vagy Eötvös József báró egyik szép, de Vörösmarty mellett mégis elhomályosodó balladájának. Hatástalan Aranynak jóformán egész életműve,¹ s az első, az eredetihez egészen méltatlan Petőfi-fordítások csak a kiegyezés körül bukkannak fel, közel két évtizeddel Petőfi halála után.² Ugyanakkor nincsen kizárva, hogy a »Vasárnapi Újság« egy-egy ma már elfeledett költőjének verse ott húzódik meg, mint »imitație« a »Familia« hasábjain. S a századvég hazafias pátosza vajjon nem a mi Ábrányi Emilünk visszhangja-e akkor, amikor Vajda Jánosnak komor, szenvedélytől izzó lírája megint teljes meg-nem-értésbe vész?

Ez a nagy késéseket és feltűnő hiányokat mutató fejlődés oly meglepő, hogy ennek magyarázatául a nyelvharc, a túlzott politizálás, az ízlésbeli elmaradottság vagy egyszerűen a tehetségek hiánya nem elégséges. Mert igaz ugyan, hogy Románia íróit sem értették meg Erdélyben igazi, legbensőbb mivoltunk szerint, s Bolintineanuból, Alexandriából itt csak a legfelszínesebb sajtóságok találtak követőkre, de azért e téren mégis van annyi nyom, hogy a romániai példaadás ismeretét nyugodtan feltételezhetjük. Magyar viszonylatban másként áll a helyzet: hiába hivatkozott a »Familia« a magyar irodalmi élet nagyszerű fellendülésére, e téren a magyarság nagy értékeinek őszinte átérzése és példájuk követése azért maradt el, mert ezzel a magyaros orientációval szemben nagyon régtől, a 30-as évektől kezdve ott voltak a Kárpátokon túlra húzó, centrifugális áramlatok.

Ez a széthúzás azután nemcsak a magyar-román együttélést és harmonikus együttműködést tette problematikussá, hanem megakadályozta a magyar irodalomból áradó magasabb értékek hasznosí-

¹ Jellemző, hogy Gulyás P. bibliográfiája is csak egyetlen román Arany-fordítást tart számon, amely az *Ungaria* 1893. évfolyamában jelent meg (A. Pituc: *Filomela. Magyar Írók* I, 741 k.). Magyarország más nemzetiségeinél, pl. a szlovákoknál találunk viszont olyan kiváló költőt (Hviezdoslav), akinek egész írói egyénisége Arany hatására alakult ki, tehát a románok túlzott »tartózkodása« inkább kivétel, mintsem szabály.

² Veégh az első általa ismert Petőfi-fordítást a *Familia* 1872-i évfolyamából idézi (i. m. 9), Bădescu fordítása azonban valószínűleg korábbi.

tását is. Erdély románsága így, irodalmi téren, súlyos dilemmába sodródott: ama kultúrjavakat, melyeket a táji, politikai és társadalmi feltételek természetes bőkezűséggel, teljes önzetlenséggel kínáltak, nem akarta kihasználni, azt a hatást pedig, amelyet Bukarest egy, az erdélyitől merőben idegen kultúrtájáról nyújtott, minden nacionalista sóvárgás ellenére sem tudta szervesen beleépíteni a maga specifikusan erdélyi életébe. E dilemma megoldatlansága tehát a románság részére végtelen károsodást jelentett, s a fejlődés genetikus hibáin sem egyes írók (Iosif), sem egy-egy jóakarató kultúrközösség (pl. a nagyváradi írók) nem tudtak segíteni. Az erdélyi irodalmi fejlődésről szerzett összbenyomás azonban még így sem lehangoló; s még ha az volna is, nyugtasson meg az a tudat, hogy a vázolt kép őszinte és igaz.

A jövő fejlődés útjai ismeretlenek, de a homályt biztató fáklyafények szelik keresztül. Goga kitűnő Madách-fordítása »Az ember tragédiáját« a román irodalmi műveltség szerves részévé tette,¹ s az a mély humánus, amely leguniverzálisabb költőnk művéből árad, a legfiatalabb román költői nemzedék egy-egy tagját is Madáchhoz intézett, lelkes hangú versre ihlette.² Nem kevésbé mély és maradandó Ady hatása: Ady költeményeinek román fordításai már 1939-ben tekintélyes arányú bibliográfiát alkottak³ s azóta számuk, fiatal erdélyi költők munkássága révén,⁴ tovább növekedett. Figyelemre méltó, hogy Adynak a maga korában forradalmian új hangját még olyan ókirályságbeli román írók is megéreztek, akik pedig Adyt először német fordításban ismerték meg.⁵ Nincs kizárva tehát, hogy Madách és Ady szellemének döntő szerep jut még a magyar-román irodalmi kapcsolatok további alakulásában.⁶

Gáldi László

¹ Vö. erről Németh L.: *Madáchot olvasva*. Magyar Csillag 1943, okt. 15.

² A »Tribuna Ardealului« nyomán V. Hieşiu versét *Din istoria raporturilor culturale maghiaro-române* c. tanulmányomban (Circular Minoritar .1943, marc.)

³ Vö. A. P. Todor: *Convorbiri Literare* 1939, okt.–dec.

⁴ Vö. *Versuri din Transilvania de Nord*. Kolozsvár, 1942. 129.

⁵ Ld. Nichifor Crainic önéletrajzi vallomásait (Rev. Fund. Regale, 1942.).

⁶ Hasonló gondolatokat vall Mikecs László: *A magyarság és szomszédai*. Hítel IX (1944), 198.